

İSTİHSÂN AÇISINDAN RESİM VE HEYKEL

Dr. Yıldıray SİPAHİ*

Özet: Araştırma, usûl ve furû fıkıh bağlamında Hz. Peygamberin resminin veya heykelinin yapılması sorunu merkezinde insan resmi veya heykeline dair hükümlerin İslâm hukuk biliminin genel teorisi açısından ele almaktadır. Bu bağlamda gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse hadislerde yer alan put, temâsil, sûret, tâğût ve ensâb gibi kavramların analizleri yapılarak furû fıkha ait düşüncenin usûl yani fıkıhın teorisi adına temellendirilmeye çalışılmaktadır. Kur'ân'da putperestlerin, şiddetli azaba çarptırılacağını söyleyen pek çok ayet bulunmakla birlikte, resim ya da heykel yapılamayacağına dair resim ve heykel aleyhinde herhangi bir ayet mevcut değildir. Kur'ân'da, resim veya heykel yapma hususunda net bir bilgi yokken, hadislerde özellikle kıyamet günü ile irtibatlı resim veya heykel yapana tehdit içeren cümleler söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Resim, Heykel, Put, Tâğût, Sûret, İslâm hukuku, İstihsan, Örf, Maslahat.

Picture and Sculpture in Terms of Istihsan

Abstract: This search deals with the judgements about pictures and sculptures of human beings in the terms of Islamic Juridical Science at the care of the issue whether the Picture of the Prophet or any human being can be drawn or his sculpture can be done in the context of Usûl and Furu Fiqh. In this context, the idea of Furu Fiqh is tried to be based in the name of the theory of Islamic law by analyzing the terms included in both Quran and the Hadiths such as icon, temâsil, sûret, tâğût, ensab ... There are a great deal of verses of the Quran about pagans who will be punished violently. But there is no verse againsts the pictures (drawings). While there is no clear knowledge about drawings in the Quran, it is being talked about threatening sentences-connect-ed with doomsday for people who draw pictures and sculptures.

Keywords: Picture, Sculpture, Icon, Tâğût, Sûret, Doomsday, Islamic jurisprudence, Istihsân, Orf, Affair..

GİRİŞ

Vahyin birinci hedefi; yaratıcının varlığını ve birliğini, yaratmada tek, gücü ve kudretinin yaratmaya yettiğini insanlara bildirmektir. İman ise, Allah inancının insan tarafından itiraf edilmesidir. Kur'ân'ın bu inancı eskatolojik unsurlarla birlikte yani âhiret inancıyla bir bütün halinde bize sunmaktadır.¹ İslâm hukuku adına vahyin beşer hayatına sorunsuz bir şekilde tatbik edilmesi konu bağlamında izaha muhtaçtır. Bu sorunun cevabını aramızdaki amaç, sosyal hayatta vahyin canlılığını sağlamak ve devam ettirmektir. Bu anlamda vahyin sosyal hayatla ir-

* Uzman Öğretmen, Denizli Anadolu İmam Hatip Lisesi, yildiraysipahi@hotmail.com

1 Türcan, Galip, *Kur'ân'da Ahiret İnancı*, Aziz Andaç, Ankara 2006, s. 1.

tibatını kuran ve vahyin uygulanma biçimini gösteren disiplin ise fıkhıdır. Fıkıh diye isimlendirilen hükmü bilme ve idrak etme faaliyeti, şer'î amelî hükümleri konu edinen normatif bir bilimsel alandır. Fıkıh, eşyaya normatif açıdan bakmaktadır. Normatiflik, eşyanın yeri ve konumu ile ilgili düşüncenin dayandığı değerler manzumesine göre hüküm koymaktır.²

Değişen ve gelişen toplumun ihtiyacı, zamana ve mekâna göre farklılaşabildiği hepimizce bilinen bir husustur. Maddi ihtiyaçlar yeni arayış ve yönelimlere sevk etmekte, insanoğlu da maddi-ruhî ihtiyaçlarını karşılamak istemektedir. İhtiyaç ve istek hukukun göz ardı edemeyeceği en temel faktörler olduğu için hukukun da bu ihtiyaçlara göre şekillendiğini görmezden gelemeyiz. İslâmiyet fitrata uygun olma iddiasındadır ve bu ihtiyaçları görmezden gelmemiştir. Sanat/estetik duygusu bu doğal ihtiyaç ve isteklerden birisidir. Bunun uzantısı olarak zenaat ve estetik duygusunun da inkâr edilemeyeceği ortadadır. İşte bu sanat/estetik kaygısının uzantısı olan resim, heykel ve fotoğraf; zenaat açısından mı yoksa estetik kaygısı ile sosyal ihtiyaç açısından mı değerlendirmeliyiz? Sorunun adını şu şekilde ortaya koymalıyız: Resim/heykel yapma/bulundurma ve fotoğraf çekme fıkha/İslâm hukukuna göre, *amel* bağlamında hukukî bir fiil ve olaydır. Bu sorunun cevabı aynı zamanda Hz. Peygamberin (ö.11) resminin ya da heykelinin yapılıp yapılamayacağı meselesinin de cevabı olacaktır. Kısaca konumuzu özetleyecek soru şudur: İslâm, resmin kendisini mi yoksa resmi veya heykeli yapan/yapma düşüncesini veya amacını mı yasaklamaktadır? Usûl ve furû fıkıh bağlamında gerek Hz. Peygamberin gerekse herhangi bir kişinin resmi veya heykeli yapılabilir mi? Yoksa yasak olan resmin kendisi değil denilebilir mi?

1. KUR'ÂN-I KERİM'DE RESİM VE HEYKEL (PUT)

Resim ve heykel konusunda birincil kaynak Kur'ân'dır ve ayrıca Mekkeli Arapların put inancıyla ilgili olarak bir bütün halinde bize bilgiler sunmaktadır.³ Kur'ân'da, resim veya heykel denilince ilk akla gelen *put* kavramıdır.⁴ Bu anlamda Kur'ân'da karşımıza çıkan kavramlar; *put* (*sanem, vesen*), *temâsil*, *buzâğı*, *tâğût*, *ensâb* ve *salsâldir*. Ayrıca put isimleri *ved*, *suvâ*, *yeğûs*, *yeûk*, *nesr*, *lât*, *menât* ve

2 Örnek değerlendirme için bkz. el-Câbiri, Muhammed Âbid, *Arap-İslam Aklının Oluşumu*, Kitabevi, İstanbul 2001, 63, 109, 110 vd; Türcan, Talip, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu*, Ankara Okulu, Ankara 2003, s. 48.

3 *el-Bakara*, 2/198; *et-Tevbe*, 28/22; *el-Hac*, 28/33; *Kureyş*, 101/1-4; Ayrıca bu değerlendirmeler için bkz. Türcan, Selim, *İlk Dönem Kur'ân Tasavvuru ve Dönüşümü*, Ankara Okulu, Ankara 2010, s. 32-33.

4 Türcan, Galip, *Kur'ân'da Ahiret İnancı*, s. 8-9, 15; Türcan, Selim, *İlk Dönem Kur'ân Tasavvuru ve Dönüşümü*, s. 27, 46-47.

uzzâ (hübel, isâf, nâile) olarak zikredilmektedir.⁵ Resim ve heykel sorununu açıklamak için kavramsal düzeyde Kur'ân'da geçen bu ibarelerin anlamlarını tespit etmemiz gerekmektedir.

1.1. Put, Temâsil, Buzağı, Tâğût ve Ensâb

Kur'ân'ın en büyük mücadelesi *put* inancını ortadan kaldırmak üzerine olduğu için özellikle Mekke'de inen ayetler bu duruma odaklanmıştır. Mekke özelinde puta tapmanın zihinsel çözümünü sağlamak için Kur'ân, puta tapanların psikolojik tahlillerini sunmuştur. Ancak Kur'ân'da putperestlerin çok şiddetli azaba çarpıtılacağını söyleyen pek çok ayet bulunmakla birlikte, resim yapımının aleyhinde herhangi bir ayet mevcut değildir.

Kur'ân'da; Allah'ı bırakarak putları ilah edinen ve bu putları yüce ve kutsal bir varlık gibi sevmelerinden dolayı insanlar arasında bu şekilde olanların, dünyada ve ahirette şiddetli bir azap yaşayacakları bildirilmiştir.⁶ Bu öyle bir azap ki hiçbir özelliği bulunmayan⁷ puta tapma konusunda kendilerine tâbi olunanlar da bu azabı görünce, kendilerine tâbi olanlardan uzaklaşacaklarından ve aralarındaki bağları kopartacaklarından bahsetmiştir.⁸ Böylece Allah'ı bırakıp, ne faydaya ne de zarara mâlik olmayan şeylere tapmanın anlamsızlığı onlara söylenmek istenmektedir.⁹ Ayetlerde görüleceği gibi Allah, insanların akıllarına hitap ederek kendilerine faydası olmayacak resim ve heykel görünümlü putlara tapmanın anlamsızlığını gösterip insanlara "...hiç akletmez misiniz?"¹⁰ diyerek zihinlerini kulanmalarını istemiştir.

Kur'ân ayetleri incelendiğinde, akletmeyen ve nefesine uyarak günah işleyenlerin kıyamet günü ne ile karşılaşacaklarının tasvirlerinin yapıldığı görülür. Put/

5 Klasik kaynaklarda '*sanem-esnâm*' ve '*vesene-evsân*' olarak geçen Putperestliğin doğuşu ve İbrahim peygamberle ilgili kıssa *el-Enâm*, 74, *Yûnus*, 10/18-19; *Meryem*, *en-Neml*, *el-Hac*, *ez-Zümer*, 39 ayetlerinin birlikte değerlendirilerek verilen bilgiler için bkz. er-Râzî, Ebû Abdullah b Omar b el-Hasen et-Teymî Fahrüddin (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-ğayb: et-Tefsîru'l-kur'ân*, nşr: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrût 1420, XIV, 14, XX, 154, XXI, 543, XXVI, 435, 451, 456; İbn Kesir, el-Hâfız (ö.774/1373), *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm I-VIII*, thk: Muhammed İbrâhîm Albana-Muhammed Ahmed Âşûr-Abdulaziz Ğanîm, Kahraman, İstanbul 1992, IV, 192-193-194, 234; Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili I-X*, Azîm, İstanbul ty, IV, 462-464.

6 *er-Râd*, 13/33-34; *eş-Şuâra*, 26/93-104. Bu sure Medine'de nazil olmuştur

7 *el-Mâide*, 5/76; *el-Enâm*, 6/73; *el-A'râf*, 7/197-198; *el-Hac*, 22/30; *el-A'râf*, 7/189-20; *Yûnus*, 10/34-36; *en-Nahl*, 16/20; *el-Furkân*, 25/3; Lokmân, 31/11; *el-Ahkâf*, 46/4-5.

8 *el-Bakara*, 2/165-166.

9 *Yûnus*, 10/106; *el-Hac*, 22/12-13; *el-Furkân*, 25/55; *Sebe*, 34/22. *Fâtır*, 35/39-41; *ez-Zuhrûf*, 43/81-87; *el-Yûnus*, 10/15-16; *er-Rûm*, 30/112-13; *Sebe*, 34/23, *ez-Zümer*, 39/43-44. İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, IV, 192-193-194, 234; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 52, 53, 75, 76, 80, 81

10 *el-Enbiyâ* suresinin 51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64.

ları ilah yerine koyarak onlara tapanların durumuyla ilgili olarak ayrıca ayetlerde şunlar yer almıştır: “Kıyamet günü hepsi bir araya getirilerek o şirk koşanlara ilâh zannettiklerinin, ortaklarının¹¹ ve kendilerine fayda vermeyen putların nerede olduğu¹² sorulacaktır.¹³ Oysaki Allah hiçbir şekilde putlarla bir değildir. Kıyamet gününde puta tapanlardan, bu putların adlarının söylenmesi istenecektir. Allah, kimi böyle inkârları yüzünden dalâlete atarsa, artık onu hidayete erdirecek kimse yoktur.”¹⁴ Kur’ân bu tapılanların yaratma özelliklerinin olmadığı üzerinde durmuştur. Halbûki Allah’ı bırakıp çağırdıkları şeyler de yaratılmıştır. Onlar ölü oldukları halde nasıl yaratacaklar? Putların ve puta tapanların ne zaman dirileceklerine dair şuuruları yoktur. Bu edinilen tanrıların diriltme güçleri de yoktur.¹⁵ Kur’ân, kendilerine rızık olarak verilenlerden, bilmedikleri halde putlara hisse ayırma eyleminden bahseder.¹⁶ Bu fiil, nankörlük ve iftira olarak nitelenmiştir. Devam eden ayetlerde rızıkla ilgili açıklamalar yapılarak asıl rızık verenin Allah olduğu anlatılarak bu aptalca işin dilsiz insan örneği ile betimlendiğini görürüz.¹⁷

Put edinmenin bir diğer psikolojik yönü de şudur: Meryem suresinde, putları tanrı edinenler bu işi kendileri için bir izzet ve kuvvet kaynağı olması için yapmışlardır. Oysa o tanrıların, onlara tapmalarına küfredecekleri ve onların aleyhine düşman olacakları ifade edilir.¹⁸ Kıyamet günü Allah’tan başka tapılanların toplanıp, onlara; “kullarımı siz mi saptırdınız yoksa kendileri mi yolu sapıttılar?” sorusunun sorulacağı *el-Furkân* suresinde yer almıştır. Bunun sebebi olarak puta tapanların, puta tapmayı yapanların atalarının olduğu ve onları o hal üzerine buldukları için bu işi yaptıkları şeklindeki verilen cevapları aktarılmıştır.¹⁹ Kur’ân kıssalarında konumuza ışık tutacak bir şekilde peygamberlerin verdikleri mücahedeleler anlatılmıştır ki bunlardan bir tanesi de putlara karşı yapılan mücadeledir. Örneğin; *Nuh* suresinde, Nuh peygamberin kavmi ile mücadelesi anlatılırken bir takım put isimlerine yer verilmiştir. Bunlar *ved*, *suvâ*, *yeğûs*, *yeûk* ve *nesr*’dir. Bunlarla halkın nasıl saptırıldığı ve Allah’ı bırakarak taptıklarına sahip çıkmada

11 *el-Enâm*, 6/40.

12 *el-Arâf*, 7/37.

13 *Fussilet*, 41/47-48-49; *Yûnus*, 10/27-28-29-30; *Hûd*, 11/106; *el-Enâm*, 6/22-23-24-25-26. Ayrıca bkz. İbn Kesir, *Tefsîru’l-kur’âni’l-azîm*, III, 241, 242.

14 *ez-Zümer*, 39/37-38-39, 43. Ayrıca bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 487, 499, 501, 502.

15 *en-Nahl*, 16/20-21; *el-Enbiyâ*, 21/21, 51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64; *er-Rûm*, 30/40.

16 *el-Ankebût*, 29/17.

17 *en-Nahl*, 16/56-73-74-75-76; *en-Neml*, 27/64; *el-Kasas*, 28/64.

18 *Meryem*, 19/81-82; *el-Ankebût*, 29/25; *Fâtır*, 35/12-13-14-15; *Yâsîn*, 36/74-75; *Yûnus*, 10/18-19. Ayrıca ayetlerin değerlendirmesi için bkz. İbn Kesir, *Tefsîru’l-kur’âni’l-azîm*, IV, 192-193-194, V, 254-255-256; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 462.

19 *el-Furkân*, 25/17-18-19. Benzer anlatımlar için bkz. *en-Necm*, 53/23.

gösterilen beyhude çabanın sonuç vermediği ve bu günahlarından dolayı suda boğuldukları vurgulanmıştır.²⁰

Mekkeli müşrikler, putları dışı saydıkları için onlara *lât*, *menât* ve *uzzâ* (*hübel*, *isâf*, *nâile*) gibi dışı adları vermişlerdir. Bu da yetmezmiş gibi melekleri de dışı saymaktaydılar.²¹ Bu putlara tapma işinin, inatçı şeytandan başkasına tapmış olmadıkları ifade edilir. Çünkü devam eden ayette aynı inadin şeytan tarafından nasıl ortaya konduğu anlatılmıştır. O kovulmuştur ve kulları saptırmak için her türlü işi yapacağı, onları kuruntulara boğacağı, insanlar tarafından davalarının kulaklarını yaracaklarını ve Allah'ın yarattığını değiştirmek için emredeceğine dikkat çekilir. Şeytanın vaat ettikleri, kuruntu ve aldatmadan başka bir şey değildir. O ve ona inananların yeri cehennemdir.²² *ez-Zümer* suresinde, *tâğûttan* ve ona tapmaktan kaçıp Allah'a yönelenlere müjde verileceğinden bahseder ki *tâğût* puttur.²³ *Ensab* ibaresi resim ve heykel sorunuyla ilişkilendirilebilecek bir diğer Kur'ânî kavramdır. Bu ibare *el-Maide* suresinin 90. ayetinde geçmektedir. Ayette geçen *hamr-ıçki*, *meysîr-kumar*, *ensâb-dikili taşlar*, *elzem-fal* oklarını ifade etmektedir.²⁴ *Ensâb* kelimesini şu şekilde açıklayabiliriz: Puta tapan Arapların üzerlerine kurban kesip ibadet ettikleri dikili taşlar, ibadet için dikilmiş olan ve *timsal-tasvir* olan taşlardır. Bu taşlar, üzerinde resimler olabildiği gibi heykel şeklinde de olabilmektedir.²⁵ *Sebe* suresinin 13. ayetinde, asıl fıkhıta yer etmiş ibare geçmektedir. Burada cinnîlerin Süleyman peygambere saraylar, *timsâller* ve daha başka işler yaptığından bahsetmektedir. Bu ayette geçen *temâsil* kelimesinin anlamı, *sûretler*dir. Bu ifadeden çıkarılan bir anlam da, üzerinde nakış ve süsleme bulunan şeylerden olduğu şeklinde anlaşılmıştır. Ayrıca *temâsîllerden*, heykel yapımının olabileceği anlamını da çıkartabiliriz.²⁶ Çünkü müfessirler bu ayette geçen '*temâsîl*' kelimesini '*heykel*' olarak açıklamışlardır.²⁷ Onlar, bunların ne maksatla yapıldığı ve kimi temsil ettiği hakkında farklı görüşler ileri sürmekle birlikte bunların at heykelleri olduğu tefsire daha uygun olmalıdır. Bunun kanıtı olarak Hz. Süleyman'ın atlara olan sevgisini ifade eden *Sâd* suresinin 30-34.

20 *Nüh*, 71/11-28. Putların adları 23. ayette geçmektedir. Değerlendirmeler için bkz. Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 14.

21 Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 462-463-464.

22 *en-Nisâ*, 4/117-120; *en-Necm*, 53/19-26.

23 *ez-Zümer*, 39/17; Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 14, XXVI, 435, 451, 456.

24 İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azim*, III, 168-169.

25 Elmalılı, *Hak Dini*, III, 335-336.

26 Mukatil, Ebu'l-Hasen Mukatil b Süleyman b Beşir (ö.150), *Tefsîru Mukâtil ibni Süleyman*, thk: Abdullah Mahmûd Şehâta, Dâru İhyai't-Turâs, 1. Baskı, Beyrût 1423, III, 89; Elmalılı, *Hak Dini*, VI, 357.

27 Fahrüddin er-Râzi, *Mefâtihu'l-ğayb*, II, 373.

ayetlerini delil olarak ileri sürebiliriz.²⁸ Elmalılı bu ayetin açıklamasında şunları söyler: “Tasvîr, yalan ve zulüm gibi akla aykırı şeylerden değildir.”²⁹ Yine *temâsil* ibaresinin anlamının açıklığa kavuşmasında yardımcı olması bağlamında Âl-i İmrân suresinde geçen Hz. İsa'nın çamurdan bir kuş yapmasından bahsedilmiştir.³⁰ Ayetten anlaşılan Hz. İsa; Allah'ın kudretini, yaratmasını ve kendisinin peygamberliğini insanlara göstermek için çamurdan bir kuş biçimi ortaya çıkarmış ve ona üflemiş³¹ ve çamurdan yapılan kuş canlanarak uçmuştur. Kur'an'a göre bu bir mucize olarak Allah'a aittir ve bir insana mal edilemeyecektir.³² Diriltmenin Allah tarafından gerçekleştirildiğine dair şüphe yoktur. Ama çamurdan kuş figürü yapma işi bir insana yani Hz. İsa'ya aittir.³³

Resim ve heykel sorununda ele almamız gereken ve belki de Kur'an'daki puta tapmayla alakalı en önemli figürlerden birisi de altından yapılmış buzağı heykeli- dir. *el-A'râf* suresinin 148. ayetinde, Hz. Musa'nın Tûr dağına gitmesinin ardından kavmi, yanlarındaki tüm zinet eşyalarından (eriterek) böğüren bir buzağı heykeli yapmışlardır.³⁴ Ayetin devamında bu işi yapanların pişmanlık içerisine girerek ellerini ısırdıkları anlatılmıştır. Bir hayvana ait heykelin ilâh edinilmesinin anlamsızlığını ifade eden³⁵ aynı olay *Tâ-hâ* suresinde de dile getirilir.³⁶ Sâmîrî; kendisi de kavmi gibi zinetlerini ateşe atarak, kendileri için böğüren bir buzağı heykeli döküp çıkarır.³⁷ Kendisi ve kavmi için Musa'nın tanrısı budur ama onların iddialarına göre Musa bunu unutmuştur. Kur'an'da, bu işi yapanlar hakkında şöyle bir soru yöneltilir: “Onlar bilmiyorlar mıydı ki buzağı onlara hiçbir sözle mukabele edemiyor, onlara ne bir zarar ne de bir fayda vermek gücüne (kudretine) sahip değildi.” Buzağının onlar için bir imtihan vesilesi olduğu Hârûn'un diliyle ayette dile getirilmiştir.³⁸

28 *Sâd*, 38/30-34.

29 İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, VI, 487-488; Elmalılı, *Hak Dini*, 356.

30 *Âl-i İmrân*, 3/49.

31 İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, II, 35-36; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 365.

32 Allah'ın 'hâlikî musaavvir' olması ile ilgili açıklamalar için bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 302-303 vd.

33 Başoğlu, Tuncay, “Resim”, *DİA*, XXXIV, 580.

34 *el-A'râf*, 7/148.

35 et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b Yezîd Ebû Ca'fer (ö.310), *Câmiu'l-beyân fi te'vîl'l-kur'ân I-XXIV*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-risâle, yy 2000/1420, X, 400, XIII, 80; İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, III, 471-472-473; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 135, 136, 137.

36 *Tâ-hâ*, 78/83-98.

37 İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, III, 473.

38 *Tâ-hâ*, 20/87-88-89-90. Ayrıca ayetlerin yorumu için bkz. Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XX, 154, XXI 543; İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, V, 302-303-304.

1.2. Sûret (Resim)

Özellikle yaratma ve rızık konusunu gündeme getiren ayetlerin genel kon-tekstlerinde dikkat çeken bir ayrıntı vardır. Putlara tapanlara karşı Kur'ân, insanın yaratılışını salık vererek onun en güzel sûrette/estetik şekilde yaratıldığını dile getirmektedir. İnsanın hammaddesinin temelinde *salsal, hamein mesnûn*³⁹ yani şekillendirilmiş çamur anlamına gelebilecek *balçık-pişmemiş toprak* olduğu vurgulanmıştır. Bu kadar âdi sıradan bir maddeden yaratılan varlığı en üstün varlığa dönüştüren de Allah'ın kendisinden bir ruh -canlılık- vermesidir. İnsanın kendisi bile böyle yaratılmışken, insan ne diye yaratılmış/boş şeyleri Allah'a ortak koşmanın gereksizliğini anlamamakta direnmektedir. Bu durum hadislerle birlikte düşünüldüğünde daha detaylı bir anlam kazanacaktır.

el-Hicr suresinde Yüce Allah'ın; gökleri, yeri yarattığından ve şeytanın insanın düşmanı olduğundan bahsetmektedir. Onun, rızıklarının temin etmek için birçok sebep yarattığı anlatılmıştır. Onun hazinelerinin ne kadar geniş olduğu ve belirli miktarda rüzgârlar göndererek, o gökten su indirmektedir. Dirilten ve öldüren O'dur. Öncekileri de yaratan O'dur. Kabirlerden toplayacak, hüküm ve hikmet sahibidir. *İnsanı* kuru bir çamurdan sûretlenmiş bir balçıktan; *Cânnı* ise zehirleyici/öldürücü bir ateşten yaratmıştır.⁴⁰ Meleklerle denilmiştir ki: “*Ben, kuru bir çamurdan, sûretlenmiş bir balçıktan bir beşer yaratacağım. Onun yaratılışı bittiğinde, ona ruhumdan üflediğim zaman siz derhal onun için secdeye kapanın.*” Melekler secde etmelerine rağmen iblis secde etmemiştir.⁴¹ *el-Mü'min* ve *et-Tin* suresinde de bu biçimlendirme işinin niteliği üzerinde durulmuş ve en güzel şekilde sûretlendirildiği anlatılmıştır.⁴² Ama insanların çoğu buna inanmamaktadır. Yerin, göğün yaratılışıyla birlikte insanın da en güzel şekilde yaratılarak en temiz rızıkları Allah'ın verdiği yine kıyamet -*es-Saât*- bağlamında dile getirilmiştir.⁴³

39 Kumsuz, halis olan çamur, kumla karıştırılmış; ateşle piştiğinde olan veya kiremit, çömlek, tuğla olmamış toprak; atın gemlendiğinde çıkardığı ses ve bu sesin uzaması; kanlanmış et gibi anlamlarına gelmektedir. İlgili açıklamalar için bkz. el-Feyruzâbâdi, el-Allâme el-Luğâvi Mecduddin Muhammed Ya'kub (ö.817), *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Mektab tahkik'it-turâs fi müesseseti'r-risâle, yy. 1994, s. 1322; er-Râzi, eş-Şeyh el-İmâm Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, *Muhtârû's-sihâh*, ihrâç: Mektebetu Lübnan, Beyrût-Lübân 1995, s. 155.

40 İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, IV, 451-452.

41 *el-Hicr*, 15/16-31. Burada geçen ifade şudur: ‘*innî hâlikun beşeran min salsâlin min hamein mesnûnin.*’ Ayetlerin yorumu için bkz. İbn Kesir, *Tefsîru'l-kur'âni'l-azîm*, IV, 446-447-448 vd. İbn Kesir ayette geçen salsâlin ne demek olduğuna dair dikkat çeken rivayetlere yer vermektedir. *er-Rahmân*, 112/14-15. ayetlerinde de insanın yaratılışı ile ilgili bilgi vardır.

42 *el-Mü'min*, 24/64; *et-Tin*, 93/4. Ayrıca bkz. Mukâtil, *Tefsîr*, I, 97, IV, 222, 751. Âdem'in sûretlendirme işinin Rahmân sûretinde olduğuna dair değerlendirmeler için bkz. Râzi, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, I, 118.

43 *el-Mü'min*, 24/59-66.

Allah bu ayette, insana verdiği güzellikle beraber onun çevresindeki güzellikleri nazara verdikten sonra kendi sıfatlarından bahsetmiştir. Sonrasında ise Allah'ı, taptıklarına kulluk etme (putlardan) kesinlikle menedildiği ifade edilir. Benzer ifadeler *et-Teğâbun* suresinde de geçer. Ortak ifade şudur: “savverakum feahsene suverakum”dur.⁴⁴ *el-İnfîtâr* suresinde, kıyamet sahneleri nazara verildikten sonra 8.ayette, insanı yaratanın, uzuvlarını salim (denk-ahenkli-incisam) yapanın Allah olduğu, dilediği surette insanı terkip ettiği anlatılmıştır. Bu gerçeklere rağmen neden Allah yalanlanıyor? sorusu yöneltilmiştir.⁴⁵ Burada denkleştirme ile insana verilen uyumdan bahsedilir ki bu denkleştirmenin içinde akıl, fikir ve kudreti kabul etmeye yetenekli kılınarak bu şekilde diğer canlı ve bitkilere hâkim olma da vardır. Bu surede yine insanın yaratılışı, kıyamet, cennet-cehennemlikler ve din günü bağlamında dile getirilmiştir.

2. HADİSLERDE RESİM VE HEYKEL

Hiz. Peygamberin ya da insan resminin veya heykelinin yapılması meselesinde, hadislerin ortak noktalarını belirlediğimizde ayetlerden anlaşılması gerekenler tamamlanacak ve hükmün biçimsel yönünden incelenmesi kolaylaşacaktır. Bu anlamda aynı manaları içeren hadisleri gruplandırarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır.

Hadislerde konuyla ilgili geçen kelimeleri sıralayacak olursak; ev, duvar, *sûret*-resim-heykel çoğulu *tesâvir*, *kelb*-köpek, *timsâl*-gölgesi olan heykel çoğulu *temâsil*, *musavver*-biçimlendirilmiş, *sitr*-perde, *müstetir*-örtülmüş-perdelenmiş, *gırâmu*-nakışlı-perdelik kumaş, *yusavvirûn*-biçimlendiriyorlar-şekillendiriyorlar, *musavvirûn*-biçimlendirenler-şekillendirenler, *namt* döşek yüzü, *visede-vesêid*, *tesevede*-yastık edinmek, *numrukâ*-kırmızı çizgili alaca kumaş, *sevb*-elbise çoğulu *siyâb-esvâb*, *rakmen fî sevbin*, *sevben fîhi rakmun*-çubuklu ve çizgili, alaca elbise-nakışlı, damgalı veya üzerinde sembol bulunan elbise, *ruh*, *şecer*-ağaç, *timsâlu raculîn*-adam resmi (gölgesiz, kumaş üstünde) ve *hayl*-at'tır. Bu ibare ve ifadeler, resim ve heykel bağlamında elbise, örtü, yaygı, kilim, perde ve örtülerdeki nakış ve resimler hakkında vârid olan hadislerden ortaya çıkan ibareler olarak tespit edilmiştir.⁴⁶

44 *et-Teğâbun*, 64/3. Yine burada yerlerin ve göklerin yaratılışından bahseder. Ve insana bazı sorular yöneltir.

45 *el-İnfîtâr*, 82/1-10; Elmalılı, *Kur'ân Tefsiri*, IX, 50-53. *el-Kehf*, 18/37; *el-Hicr*, 15/29; *el-İsrâ*, 17/70 ayetleri insanın yaratılışına ayrıca delil olarak getirilir. Bu insanın; eksiklikten uygun olmayan şeyden çevreyle çevreyle uygun olan sûrete, en güzel ve biçimli hale getirmektedir.

46 *et-Tahâvî*, Ebu Ca'fer Ahmed b Muhammed (ö.321), *Şerhu meâni'l-âsâr*, Kitabı, İstanbul 1430/2009, VII, 52-69.

Resim veya heykel sorununa ışık tutacak ibarelerin geçtiği ve başlangıç olarak ifade edebileceğimiz hadislere gelince konuya Mâlik'in hadisinde başlayabiliriz. Mâlik, Sâlim'den, o da Ümmü Habîbe'den aktardığına göre Hz. Peygamber şu şekilde buyurmuştur: "Melekler içinde zil sesi olan kâfilelere eşlik etmezler."⁴⁷ Ki bu zil sesi şeytânın mezâmiri olarak nitelenmiştir.⁴⁸ Yine Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi; "Melekler, içinde sûret bulunan bir eve girmezler," şeklinde sûretten nehyettiği anlatılmıştır.⁴⁹ Abdullah b. Nuceym'den, onun Ali'den rivâyetinde Hz. Peygamber şu şekilde buyurmuştur: "Cebrail bana: 'Biz melekler, içinde köpek, sûret ve timsal (heykel) bulunan eve girmeyiz,' dedi."⁵⁰ İbn Abbâs'ın âzatlısı Kuleyb'den, onun da İbn Abbâs'tan anlattığına göre Hz. Peygamber, Kâbe'nin içerisine girdiğinde içeride Hz. İbrahim ile Hz. Meryem'in sûretlerini görünce dedi ki: "Onlara gelince; onlar, meleklerin, içinde sûretin bulunduğu bir eve girmeyeceğini işitmişlerdir. Diyelim ki bu İbrahim'in yapılmış sûretidir. Ona ne olmuş ki bir de fal oklarıyla kısmet aramaya kalkışsın?"⁵¹ Kiliselerdeki tasvirler hakkında Hz. Peygamber şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur: "Bunlar, aziz bir kimse öldüğü zaman hemen onun kabri üzerine bir mescit yaparlar ve o azizin bir resmini mescide koyarlar. Bunlar Allah yanında halkın en kötüleridir."⁵² Usâme b. Zeyd, Hz. Peygamberin Kâbe'ye girip içinde bir sûret gördüğünde kendisine bir kova su getirerek, resmin üzerine dökmesini emrettiğini aktarmıştır. Suyu sûretlerin üzerine dökerken sunu söylemiştir: "Yaratmadıkları şeylerin sûretlerini yapan bir topluluğu Allah

47 Mâlik, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyeri Malik b. Enes (ö.179), *Muvattaü'l-İmam Mâlik: Rivâyetu Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani I-III*, Tahkik Takıyyüddin en-Nedvî, Dâru'l-Kâlem, Dimeşk 1432/2011, Hadis no: 902, III, 418; Müslim Ebû'l-Huseyn Müslim b el-Haccâc el-Kureşî en-Neysebûri (ö. h. 261), *Sahihu Müslim I-V*, thk: Muhammed Fuâd Abdulbâki, Dâru'l-Hadis, I. Baskı, Mısır 1412/1991, *Kitâbu'l-Libas ve'z-Zine*, Hadis no: 2114, III, 1671.

48 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1671.

49 Ebû Yûsuf, Ya'kub İbrâhîm b Habib b Sa'd (ö.182), *el-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût ty, 200-201; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1664; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6770-6771-66773-6775-6776-6777-6780, VII, 52, 55, 56.

50 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1664; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6772-6777-6782-6783, VII, 53, 54, 56, 57. Benzer hadisi Ubeydullah b Abdullâh, İbn Abbâs'tan o da Ebû Talhâdan anlatmıştır. Ebû Talhâdan rivâyet edilen hadisin farklı varyantları da bulunmaktadır. Yunûs benzer hadisi İbn Vehb'den aktarmıştır. İbn Abbâs, benzer hadisi Hz. Peygamberin eşi Meymûne'den rivâyet etmiştir. Bkz. Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1665.

51 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, (Hadis no: 6773), VII, 53.

52 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670. Bu heykellerin, bir evde bulunan Hz. Meryem'e ait heykeller mi yoksa Kisrâ'ya ait heykeller mi olduğu sorusuna Hz. Meryem'in heykelleri olduğu belirtilmiştir. Abdullah b. Mes'ûd'dan bu şekilde işitildiğini Mesrûk'tan aktarılmıştır. Farklı bir rivâyette Ümmü Habîbe ve Ümmü Seleme'nin Habeşistan'da içinde sûretler bulunan bir kiliseyi gördüklerini anlattıklarında Hz. Peygamber aynı ifade de bulunmuştur. İlgili açıklama için bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah (ö. 241), *Müsne-du Ahmed b. Hanbel*, thk: Şuayb el-Urneût-Âdil Mürşid, işraf: Abdullah b Abdilmuhsin et-Turkî, nşr: Müessesetü'r-Risâle, I. Baskı, yy 2001/1421, Hadis no: 24252, XL, 296-297.

kahretsin!”⁵³ Ebu’z-Zübeyr, evde bulunan sûret ve sûret yapan adamın hükmü hakkında Câbir’e soru sorduğunu, o da Hz. Peygamberin bu şekilde hareket etmeyi kötülediğini bildirmiştir.⁵⁴ Ayrıca bu hadise benzeyen başka bir hadis olan Ebû Zur’a’nın bir anlatımında, Ebû Hureyre ile birlikte Mervân b. el-Hakem’in evine gitmişlerdir. Orada beklemediği bir şekilde heykelle (timsâl) karşılaşmıştır. Ebû Hureyre, bu timsâl ile ilgili orada Rasûlullâh’tan şunu aktarmıştır: “Azîz ve Celîl olan Allah şöyle buyurmuştur: Benim yaratmam gibi yaratmaya kalkışan kimselerden daha zalim kim olabilir? Haydi, bir zerre yaratsınlar veya bir tane yaratsınlar ya da arpa tanesi yaratsınlar.”⁵⁵ Hadis, Hz. Peygamberin Allah’tan rivayeti ile başladığı için kudî hadis olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁵⁶

Yunus, İbn Vehb’den, İbn Vehb Usâme b. Zeyd el-Leys’ten, o Abdurrâhman b. el-Kâsım’dan, o da annesi olan Esmâ binti Abdurrâhmândan aktardığına göre annesi Esmâ, Hz. Peygamberin eşi Âişe’den nakletmiştir: Rasûlullâh bir seferden dönmüştü.⁵⁷ O sırada Âişe’nin yanında sûret bulunan hafif tüylü (kırmızı alaca çizgili kadife tarzında) bir örtü vardı. Âişe örtüyü, kendi odasındaki ayrı bir bölmenin üzerine örtmüştü. Hz. Peygamber onu çekip almış ve demiştir ki: “Duvarı örtme!” Âişe de ondan iki yastık yapmış, Hz. Peygamber de onları alıp üzerlerine yaslanmıştır. Aynı hadisin farklı bir varyantında Âişe’nin üzerinde tasvir bulunan bu örtüyü kible tarafına koymuş olduğu belirtilmiştir.⁵⁸ Hz. Âişe’den nakledilen hadislerin ortak ifadelerini genel ifadelerle özetleyecek olursak şu şekilde maddeleştirebiliriz:

a-Hz. Âişe’nin üzerinde sûretler bulunan bir yastığı örtü olarak kullanınca Hz. Peygamber eve girmeyerek bu durumdan hoşnut olmamıştır.⁵⁹

b-Hz. Peygamber, bu sûretleri yapanlardan kıyamet gününde, yaptıklarına can vermeleri isteneceği, onların ise bunu yapamayacağını ve ayrıca meleklerin eve girmediğini ifade etmiştir.⁶⁰

53 Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, (Hadis no: 6781), VII, 56. Müslim’de, Câbir’in Hz. Peygambere namtla ilgili sorular sorduğu ve Hz. Peygamberin çeyizde bunun olabileceği ve evde bulundurulabileceğine dair izni bildirilmektedir. İlgili yer için bkz. Müslim, *Sahih, Kitâbu’l-libas ve’z-zîne*, Hadis no: 2083, III, 1650.

54 Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6784, VII, 57.

55 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 7166, XII, 84, Hadis no: XL, 423; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670, 1671; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6785, VII, 57; Nâsîf, eş-Şeyh Mansûr Ali, *et-Tâc el-câmiu li’l-usûl fi ehâdisu’r-Rasûl*, I-III, Derseâdet, İstanbul ty, Kitâbu’l-Libâs (*et-Tasvir harâmun ve yemneu’l-Melâike*), II, 193.

56 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 25631, XLII, 423; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670, 1671.

57 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 25789, XLII, 517.

58 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1665-1669; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6786-6787-6788-6789, VII, 58-60.

59 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 12532, XX, 12, Hadis no: 24081, XL 99; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-Âsâr*, Hadis no: 6778, VII, 55.

60 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 8079, XIII, 444; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6790, VII, 60, 64.

c-Hadisın bir rivayetinde Hz. Aîşe, üzerinde sûretler bulunan bir elbiseyi (örtü anlamında) namaz kılan Hz. Peygamberin önüne serince, Hz. Peygamber bundan hoşlanmadığını belirtmiş ve bu şekilde yapmasından men etmiştir.⁶¹ Hz. Aîşe'nin de bu elbiseyi yastık örtüsü olarak kullanmasına Hz. Peygamber herhangi bir şey dememiştir.⁶² Ayrıca bu hadisle birlikte Hz. Aîşe'nin anlattığına göre Hz. Peygamber, evde üzerinde haç bulunan bir şey bırakmadığını, bu tarz eşya veya örtüleri bozmuş veya kesmiştir.⁶³

Şerhu Meâni'l-Âsâr'da resim veya heykel yapımı sorunuyla ilişkilendirebileceğimiz tâbiûn uygulamalarına yer verilmiştir. Eserde bu uygulamalar râvileriyle zikredilerek tâbiûna ait görüşlerin ortaya konulmasına çalışılmıştır.⁶⁴ Resim ve heykel konusunda onlardan biri olan Ebû Talhâ hadisine yer verilerek daha önce zikredilen; meleklerin, içinde sûret bulunan bir eve girmedikleri⁶⁵ hadisine bağlı olarak aktarılmıştır. Bu hadisten yola çıkarak tâbiûnun ileri gelenlerin düşüncelerine göre sûret konusundaki yasak kapsamından bir elbise üzerindeki nakış müstesnâ kılınmıştır.⁶⁶ Ama buna rağmen Ebû Talhâ bu tarz yaygı, kilim gibi ev eşyası veya nesnelere kendisinden uzaklaştırılmasını istemiştir. Yine onlara göre bu hadis düşünüldüğünde ayakaltına serilen yaygı, kilim tarzı ev eşyalarında herhangi bir sakıncanın olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁶⁷ Ayakaltı olmayan resimli kumaş türü nesnelere (elbise, örtü, perde, yaygı, kilim) özellikle de elbiselerdeki resimleri Hz. Peygamber yasaklamaktadır. Ayrıca bu hadislerin anlatımlarından elbise üzerindeki nakış ve benzeri şekillerin bu durumdan istisnâ edildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸ Bu görüşü destekleyen Leys'in Sâlim b. Abdullah'tan yaptığı rivâyetine de ayrıca yer verildiği görülür. Salim b. Abdullah'ın ifadeleri resim ve heykel konusunun fotoğrafını daha net görmemizi sağlayacaktır. O, üzerinde sûretler bulunan kırmızı bir yastığa yaslanmış bir vaziyette asıl yasak olanların, yastık üzerindeki sûretlere benzeyenlerin asılanlarının ve heykel kâbilinden dikilenlerin hoş görülmediğini ifade etmiştir. Yine ona göre ayakaltında çiğnenenlerde ise herhangi bir

61 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 26043, XLIII, 168; Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1667.

62 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1666; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6791, VII, 61; Nâsîf, *Tâc, Kitâbu'l-Libâs (et-Tasvîr harâmün ve yemneu'l-Melâike)*, II, 193; Yusuf el-Karadavî, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, çev. Ramazan Nazlı, IV. Baskı, Hilal Yayınları, İstanbul ty. 116.

63 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1667-1668-1669; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, (Hadis no: 6679), VII, 55.

64 Mâlik, *Muvatta'*, Hadis no: 903, III, 418; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 15979, XXV, 353; Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, (Hadis no: 6794), VII, 62.

65 Müslim, *Müsned*, Hadis no: 2104, III, 1665-1666.

66 Mâlik, *Muvatta'*, Hadis no: 903, III, 418-421; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, (Hadis no: 6792-6793), VII, 61-62; Nâsîf, *Tac*, II, 193-194-195.

67 Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr (Hadislerle İslam Fıkhu)*, VII, 61.

68 Mâlik, *Muvatta'*, (Hadis no: 903), III, 418-421; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 61.

sakinca yoktur.⁶⁹ Tahâvî, bu hadisleri zikrettikten sonra Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin de aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Onlara göre, elbiselerdeki (ve örtülerdeki) sûretlerin, yasaklanmış sûretlerin dışında tutulduğu sâbit olmaktadır. Yasaklanan sûretlerin ise, Hıristiyanların kiliselerinde yaptıkları şekilde kilise duvarlarına yapılan ile duvarlara asılan örtülerde bulunanlarıdır.⁷¹ Çiğnenip, üzerinden basılıp geçilen, yere serilenler ise bu yasağın kapsamı dışında olduğu ifade edilmiştir. Tahâvî bu hadisleri açıklamak sadedinde şunları kaydetmiştir. Bu hadisten dolayı üzerinde sûret bulunan elbiseler hususunda bazıları; yerde üzerlerine basılıp çiğnen yaygılar, sergiler, kilimler ve giyecek olarak kullanılan örtülerin edinilmesinin mekruh olduğunu kabul etmektedir. Ve bu tarz nesnelere ya da ev eşyalarının evlerde bulundurulmasını mekruh görmüştür.⁷² Fakat bu konuda başkaları, onlara muhalefet etmiştir. Bu tür örtülerden, yerde çiğnenip basılanlarında sakınca yoktur diyerek bunların dışında kalanları mekruh saymışlardır. Buna başka deliller de eklenebilecektir.⁷³

Sûretlerin mahiyetleri konusunda da tartışmalar meydana gelmiştir. Bazılarına göre bunun kapsamı, canlı cansız her şeyin sûretten sayıldığı şeklindedir. Bunun sebebi bu husustaki rivayetin müphem gelmiş olmasıdır. Bunun delili ise Mesrûk'tan gelen anlatımdır. Mesrûk, Abdullah ibn Mes'ûd'dan rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber şu şekilde buyurmuştur: 'Kıyâmet günü azapları en şiddetli olanlar, sûret yapanlardır.'⁷⁴ Bu düşünceye muhalefet edenler, bunların cansızlarının sûretini yapmakta sakınca görmeyenlerdir. Sûretinin yapılması yasaklanmış olanlar canlı varlık olan yani ruh taşıyan varlıkların resmi veya heykelidir.⁷⁵ Bunun delili olarak İbn Abbâs'tan nakledilen rivayeti göstermişlerdir. Saïd b. Ebî'l-Hasen anlatmaktadır: İbn Abbâs'ın yanındadır. Ona bir adam gelerek: "Ey İbn Abbâs! Benim geçimim, elimin yaptıklarına bağlıdır ve bu sûretleri yapıyorum," der. İbn Abbâs ona şu cevabı verir: "Ben sana ancak Rasûlullah'tan işittiğimi aktaracağım: 'Kim bir sûret yapacak olursa Allah da kıyamet gününde ona o sûrete rûh üfleyinceye kadar -ebediyen ona rûh üfleyemeyecektir- azâb edecektir.'⁷⁶"

69 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 64.

70 Mâlik, *Muvatta'*, III, 421.

71 Mâlik, *Muvatta'*, III, 421; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 63; Heyet, *İlmihâl*, İSAM, II, 101.

72 Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, VII, 57.

73 Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, VII, 58.

74 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6796, VII, 64. Başka bir hadiste Hz. Peygamberin, sûret yapanlara lanet ettiğini anlatmaktadır. Bkz. Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6797, VII, 65; Nâsif, *Tac*, II, 193-194-195.

75 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 65.

76 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670-1671; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, Hadis no: 6798, VII, 65.

Sâid olayı anlatmaya devam eder: Adam çok şiddetli kızdı, köpürdü, yüzü sarardı. İbn Abbâs, bunun üzerine; “Vay senin haline! Mutlaka sûret yapacaksan, ağaç resimleri yap, ruh taşımayan her bir şeyin resmini yap,” demiştir.⁷⁷ Müslim’de geçen rivayette şunlar kaydedilir; ‘Her musavvir cehennemdedir. Musavvirin, tasvir ettiği her sûrete kıyamet gününde Allah, ona hayat verir. O canlandırılan sûret de cehennemde kendini yapana azap eder. Eğer sanatına devam etmek zorunda isen ağaç resmi veya canlı olmayan vücut kısımlarının resmini yap!’⁷⁸

Putperestliğin ortaya çıkışı ile ilgili İbn Abbâs’a ait şu kayıt dikkat çekicidir: Ona göre iyilikleriyle ve kahramanlıklarıyla tanınmış insanların hatırasını yaşatmak amacıyla heykeller ortaya çıkmıştır.⁷⁹ Bu görüşü destekleyen başka bir hadis de Ebû Hureyre’den rivâyet edilmiştir. İsâ b. Yûnus bunu Mücâhid’den nakletmiştir. İsâ b. Yûnus, ‘Kûf’e geldiğinde babamla birlikte onun yanına gittik. Mücâhid, bize Ebû Hureyre’den, onun şöyle dediğini ifade etti. Hz. Peygamber; “Cebrail bana gelerek: Ey Muhammed! Ben dün sana gelmişim. Ancak evden içeriye giremedim. Çünkü evde bir adamın heykeli (timsâli) vardı. O heykelin kafasının koparılmasını emret ki bir ağaç şekline dönüşsün.”⁸⁰ Yine Ebû Hureyre’den yapılan başka bir rivayette at ibaresi de geçmektedir.⁸¹ *et-Tâcdâ* Cebrail’in, Hz. Peygambere belli bir saatte ona geleceğini ve o saatte geldiğinde ise yatağın altında köpek eniği olduğundan eve girmedikten bahsetmektedir. Hz. Peygamber, Âişe’ye onu çıkartmış Cebrail bu sayede eve girebilmiştir. Hz. Peygamber tarafından Cebrail’e eve girmemesinin sebebi sorulmuş o da; evde köpek ve sûret (adam, at sureti) bulunursa meleklerin evlere girmedikleri şeklinde cevap vermiştir.⁸² Ebû Hureyre’ye göre, sûret baş demektir ve başı olmayan her şeyin sûret olmadığını ifade etmiştir.⁸³ Canlı bir kimsenin kafası koparıldıktan sonra hayatta kalamayacaktır.⁸⁴ Başları kopartılmış timsâller, böylelikle yasaklanan sûret konumundan çıkartılmış olmaktadır.⁸⁵ Cansız varlıkların da ruhu olmadığına göre bu aynı zamanda cansız nesnelere sûretlerini bulundurmada herhangi bir sakınca olmadığına delâlet etmektedir. Yani yasağın

77 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 3307, V, 333; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6799-6803, VII, 66, 67.

78 Müslüm, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6800-6801-6802-6803, VII, 66, 67; Nâsîf, *Tac*, II, 193-194.

79 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 21772, XXIXVI, 107.

80 Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, (Hadis no: 6804), VII, 68.

81 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 3307, V, 333; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6805, VII, 68; Nâsîf, *Tac*, (*et-Tasvir harâmün ve yemne’l-Melâike*), II, 194-195.

82 Müslüm, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 16664; Nâsîf, *Tac*, II, 194.

83 Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6806, VII, 69.

84 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Hadis no: 3307, V, 333; Tahâvî, *Şerhu meâni’l-âsâr*, Hadis no: 6805, VII, 68.

85 Karadâvî, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, 110.

kapsamı dışındadır. Üzerinde sûret bulunan elbise veya örtülerin kullanılması ancak yere serilmeleri şartıyladır. Nakışlar ise bunun dışındadır. Ebû Talha'ya nispet edilen davranış kişisel bir durum sayılabilir. Bunun nedeni ise, Ebû Talha'ya Hz. Peygamberin bu konudaki bir elbise ya da örtü üzerindeki nakış müstesnâ sözü ulaşmamış olmalıdır.⁸⁶ Üzerinde resim bulunan perde de istisnâ kapsamında değerlendirilebilir. Tahâvî, bu görüşlerin Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Şeybânî'ye ait olduğunu serdetmektedir.⁸⁷ Kıyamet gününde en şiddetli azabı olacak olanlar, resimleri yapanlar ve Allah'ın yarattığına benzetmeye çalışanlardır ki bunlar tanrılık özentisi içerisinde Allah'a karşı ortak koşma şeklinde anlaşılmaktadır. Bu düşüncenin altında yatan temel nedeni tek bir cümle ile ifade edecek olursak resim ve heykel yapımına karşı asıl amaç tevhit inancının temel esaslarını korumak, Allah'ın yaratma gücü ve kudretine ortak koşulmasını reddetmektir.

Resim ve heykel meselesinde gündeme aldığımız hadislerden yola çıkarak şu şekilde bir değerlendirme yapabiliriz. Hiçbir hadiste resim ve heykel konusunda canlı cansız ayırımı veya yapılan resmin veya heykelin gölgesinin olup olmadığı üzerinde durulmamıştır. Hadislerde dile getirilen esas nokta Allah'ın yaratmasına ortak koşma amacı veya niyetidir. Hadislerde ifade edilen manalar, Kur'an ayetleri ile birlikte değerlendirildiğinde Kur'an'a göre Yüce Allah, resim veya heykel yapanların, kendileri yaratılan olduğu halde niyet ne olursa olsun, bu yapma eylemlerini kabul etmemekte ve yaratma sıfatına meydan okuma olarak kabul etmektedir. Bu yaratma işinde kendisine benzemeye çalıştıkları şeklinde anlaşılmaktadır. Cebrail'e ait hadislerde hiçbir şekilde yaratma, ruh verme, benzetme ile ilgili herhangi bir ifade yoktur. Bu hadislerden bir ihtimal daha ortaya çıkmaktadır. İlk zamanlarda bu konuda Hz. Peygamberin şiddet göstermesi; şirk devrine, putperestliğe, sûret ve heykelleri takdis etme adetinin tatbik edildiği zamana yakın olmasındandır. Tevhit inancı, kişilerde istikrar bulduğu zaman; Hz. Peygamber hacimsiz resim ve sûretlere ruhsat vermiştir. Bunun aksi düşünüldüğünde; evinde içinde sûret veya timsâli bulunan örtü yahut yastığın bulundurulmasına razı olmaz ve elbiseler üzerine nakşedilen resimleri -ki kâğıt ve duvarlar üzerine yapılan sathî resimlerde bu nevindendi- istisnâ etmemiştir.⁸⁸ Konunun psikolojik bir uzantısı daha vardır: Resim ve heykelleri hakir görme. Artık hakir görülen bir resimde ululama korkusu yoktur. Hakir görülmeyen resimler hakkında ise nehiy yani yasak hükmü ise kalkmamıştır.⁸⁹ Peki bu hakir görme nasıl gerçekleşecektir? Resmin veya sûretin başını,

86 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 69; Heyet, *İlmihâl*, II, 101.

87 Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, VII, 69.

88 Karadâvî, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, 118.

89 Karadâvî, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, 118-119.

canlılığını sağlayan bir tarafını bozmak, onu ta'zimden uzaklaştırır ve önemsizleştirir. Böylece resmi, kerahat hükmünden çıkartarak mubah dairesine sokmuş oluruz. Çünkü Hz. Cebrail eve girmek için sûretlerin başlarının tahrif edilerek canlılık özelliğini taşıma kabiliyetini kaybetmesini isteyerek içeri ancak girebileceğini belirtmiştir. Âişe'ye aynı durumdan dolayı Hz. Peygamber yüzünü buruşturmuş, bunu gören Âişe onu bozarak yastık yapmıştır. Böylece resme veya sûrete ta'zim olma özelliği hakir görülecek duruma getirilmiş olmaktadır.⁹⁰ Bu mantığa göre de kilim, yaygı, sergi gibi olan ev eşyalarındaki resimler de üzerlerine basıldığı için artık o resimler hakir görülmüş olmaktadır. Oysaki resimleri çiğnemiş olmaktan, Allah'ın yarattığının küçümsendiği veya beğenilmediği anlamı da çıkartılabilir. Yani resimlere basmakla Allah'ın yaratma özelliği küçük düşürülmüş de sayılabilir. Ters bir anlayışla meseleye bakarsak bu yorumun tutarlı olmadığı sonucunu da çıkartabiliriz. Cebrail'in, Hz. Peygamberin evine girmemesinin nedeninin resimler olduğunu öğrenmiş oluyoruz ama niye bu tutumun içine girdiğini açıklayan bir ifadeye rastlamamaktayız. Kur'an, hadisler bir bütün halinde düşünüldüğünde konunun özü; yaratma, ruh üfleme –canlılık verme, canlandırma ve insanın yaratılışı üzerine odaklanmaktadır.⁹¹

3- FIKIHTA RESİM VE HEYKEL SORUNU

3.1. Kavramsal Çerçeve

Problemin daha iyi kavranması için hükmün üzerine kurulu olduğu epistemolojik temeli bakımından incelenmesi gerekir. Dilin mantığını ve delâlet problemini lafız-mana ve kullanım açısından ortaya çıkartılması gerekir ki böylece dil sayesinde hüküm daha iyi anlaşılacaktır. Delâlet ve istidlâl yoluyla aklın/düşünmenin mana üzerindeki etkisi arasında karşılaştırma yaparak lafız-mana arası kuvvetlendirilmeli ki bu sayede dili/söylemi yorumlama kuralları ve analiz etme teknikleriyle, aklın işleyiş kuralları birbiriyle bağlantılı olsun. Böylece hükümde kullanılan kavram ve ibarelerin içlem ve kapsamları daha iyi tespit edilebildiği gibi ayrıca mesele hakkında lafız-mana ilişkisi üzerine doğru hüküm verilebilsin. Lafzı ve manayı birbirinden ayrı ve bağımsız düşünmemek gerekir. Mana önce akılda oluşur. Makul olan ise, nassın akli içeriğidir.⁹²

90 Karadâvi, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, 119.

91 Tâbiûndan aktarılanlara göre onların dikilmiş heykellerden nefret ettikleri; üzerinde anka kuşu, insan resimli yastıkları kullandıkları gibi yastık veya yaygı-kilim gibi üzerine basılan resimleri ise hoş karşılamışlardır. İlgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Karadâvi, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, 119.

92 el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğlu-Hasan Hacak-Ekrem Demirli, Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 53, 56, 69.

Türkçemizde resim denilince; varlıkların doğadaki görünüşlerinin kalem, fırça gibi araçlarla kâğıt, bez vb. üzerinde yapılan biçimleri ifade eden kelime akla gelir. Bunu yapmak için gerekli yöntemleri öğreten sanat anlamına da gelen resim, fotoğraf da demektir. Hukukta ise bazı eşyadan ve işlerden alınan vergi veya harçtır. Resim çekmek ise fotoğraf makinesiyle bir şeyin biçimini kâğıda geçirmektir.⁹³ Sûret, görünüş, biçim, yazı veya resim kopyası, nüsha manalarına gelir. Aynı zamanda biçim, tarz, yol demektir. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde verilen şu anlam dikkat çekicidir: İslâm felsefesinde, varlığın görünen yanı, beş duyu ile algılanan yönüdür. Halk dilinde ise resim, fotoğraf anlamına gelmektedir. Sûret, yüz ve çehreyi ifade eder. İyi niyetli görünmek manasında deyim olarak kullanıldığı gibi birinin iyiliği için çalışıyor gibi veciz bir ifadesi de vardır.⁹⁴ Timsal, sembol, örnek, simge anlamında⁹⁵ olup Türkçe kullanımı Arapçadaki timsâlden farklıdır. Heykel ise taş, tunç, bakır, kil, alçı gibi maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontudur.⁹⁶ Sözlükte ağaç veya tahattan ifadesi geçmemektedir.

Kur'ân, hadis ve fıkıh literatürü düşünüldüğünde resim ve heykel konusunda getirilen hükümlerin çoğunlukla sûret, tasvîr ve timsâl kavramları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hadislerle birlikte düşündüğümüzde tüm bu kavramları epistemolojik tek bir kavrama da indirgeyebiliriz. O da resim anlamında *sûrettir*.⁹⁷

Arapçada suret; şekil, biçim, görünüş ve resim anlamında kullanılmaktadır.⁹⁸ *Sâra* (*savera*) kökünden türeyen *savvera*, *tesavvera*, *musavvir* kelimeleri buradan gelmektedir. Bir şeye suret vermek, suretli kılmak ve şekillendirmek anlamlarındadır.⁹⁹ Tasvir; sûret, resim, heykel veya resimle izah etmek demektir. *Sûret* ise, şekil, kılıç, heykel, çeşit ve türü ifade eder.¹⁰⁰ Bu anlamda Kur'ân'da geçen şu ayet dikkat çekicidir: "O Rab ki seni yarattı, seni düzenine koydu, sana uygun bir biçim verdi. Seni muhtelif suretlerden dilediği bir şekilde bir araya getirdi (terkib)."¹⁰¹ Günümüz Arapçasında *el-Musavvira*, kamera anlamındadır. 'Mesele' ya da 'me-

93 TDK, *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, TDKY, Ankara 2005, s. 1653-1654; Başoğlu, "Resim", ss. 579-580.

94 *Türkçe Sözlük*, s. 1821; Başoğlu, "Resim", ss. 579-580.

95 *Türkçe Sözlük*, s. 1982.

96 *Türkçe Sözlük*, s. 883.

97 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIII, 80; Başoğlu, "Resim", 579.

98 Feyruzâbâdi, *el-Kâmusu'l-muhît*, 548.

99 Feyruzâbâdi, *el-Kâmusu'l-muhît*, 548; Râzî, *Sihah*, 156.

100 Râzî, *Sihah*, I, 88, II, 419; Feyruzâbâdi, *el-Kâmusu'l-muhît*, 1322.

101 *el-İnfitâr*, 82/7-8.

sule' kökünden¹⁰² türeyen '*timsâl*' ise anlam bakımından heykel olarak tercüme edilebildiği gibi *sûret* olarak da söylenebilir. Timsâl aynı zamanda elbisedeki resimler, *sûretler* anlamında da kullanılmıştır. '*Timsâlnun yu'bed*' ise '*sanem*' yani put demektir. Hadisler göz önünde bulundurulduğunda yer yer *sûret* kelimesi kullanırken bazılarında ise *timsâl* ve *temâsîl* ibareleri kullanılmıştır.¹⁰³ Hadisleri bir bütün olarak da değerlendirdiğimizde duvar, elbise, perde, örtü, yaygı, kilim gibi ev eşyası olarak kullanılan nesnelere üzerinde bulunan resimler kastedilmektedir.¹⁰⁴

Sûret iki kısımda değerlendirilebilir:

a-Canlı veya cansız gölgeli *sûretler*, *timsâl-temâsîl* yani heykeller,¹⁰⁵

b-Canlı veya cansız gölgesiz *sûretler*dir ki bir satıh üzerine resmedilen, çizilen, şekil verilenler yani resimlerdir. Bu anlamda *el-A'râf* sûresinin 11. ayetinde geçen; "sizi yarattık sonra tasvîr ettik," tasvir ibaresini dilsel olarak; şekil ver-il-me, estetik biçime büründürme şeklinde anlaşılmasında herhangi bir sakınca yoktur. Bu ayete getirilen bir yorum da şudur: "Önce ruhlarınızı yarattık sonra bedenlerinizi şekillendirdik."¹⁰⁶ Günümüzde bu gölgesiz resimler; kitap, elbise, kumaş, halı, duvar ve tavan gibi düz bir satıh -düzey- üzerine uygulanan somut veya soyut varlık ve nesnelere çizimi, karikatür, minyatür, nakış, süsleme, sembol, teknik resim (plan-proje, harita çizimleri), sanayi ürün tasarımı, araba tasarımları, mimarî plan, harita, şema, dijital bilgisayar veya ekran üzerinde çizilen resimler şekiller ve fotoğraflardır.

Hadisleri bu bağlamda değerlendirdiğimizde *sûret* kelimesi, insanın dış görünüşü ve şekli anlamındadır. *Sûret* ibaresi, ruh sahibi ile ruh sahibi olmayan ama hacmi olan, mücessem bütün şeyleri içine alabilmektedir.¹⁰⁷ *Timsâl* ise sadece ruh sahibi ve gölgesi olan canlılar için kullanılmış olmalıdır.¹⁰⁸ Böylelikle *sûret* ibaresi, kendisine şekil verilmiş ve biçimlendirilmiş (*tasvîr*)¹⁰⁹ resim ve heykel anlamında

102 *Mesele* ya da *mesule*, ayak üzerinde dikilip durmak, bir şeyi bir şeye benzetmek, bir şeyi yontarak şekil vermek, ibretlik ceza vermek, faziletli olmak anlamlarına gelir. Bu durumda *timsâl*, sabit resim ve heykele verilen ad olmaktadır. Bkz. Feyruzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, 1364-1365; Râzî, *Sihah*, 256-257.

103 Feyruzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, 1364-1365; Râzî, *Sihah*, 257.

104 el-Merğınânî, Ali b Ebi bekr b Abdilcelil el-Ferğânî Ebû'l-Hasen Burhanuddin (ö.593), *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, I-IV, Beyrût-Lubnân ty, I, 64-65.

105 Başoğlu, "Resim", ss. 579-580.

106 *Sûretin*, yaratılış anlamına geldiğine dair bkz. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XVIII, 316, 318.

107 el-Kâsânî, Alauddin Ebû bekr b Mes'ûd Ahmed el-Hanefî (ö.587), *Bedâiu's-senâi fi tertibi's-şerâi I-VII*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmî, yy 1986/1406, I, 116.

108 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XL, 99.

109 *Musavvir* ise biçimlendiren anlamına gelmektedir.

kullanılabilir.¹¹⁰ *Tasvîr* (*savvare*), şekil ve biçim vermek olduğu gibi biçimin dışında manevî özelliklere benzemek anlamında da kullanılabilmektedir.¹¹¹ Buna göre *sûret* kelimesinin müştaklarından olan *tasvîr* kelimesini bugün anlaşıldığı manada *resmetme* ya da *çizim* olarak anlamak yerinde olmayıp hem *çizim* (resim) ve hem de bir maddeye şekil ve biçim verme anlamlarını içine alacak şekilde geniş kullanmak daha doğru gözükmektedir. Gerek Kur'ân'da geçen Allah'ın isimlerinden olan *el-Musavvir*¹¹² kontekstinde, gerekse hadislerde geçen *musavvir*, biçim verme anlamında olup; *el-Musavvirin* anlamının yaratmak şeklinde yorumlandığını da düşünürsek resim ve heykel anlamına geleceği kendiliğinden ortaya çıkmış olacaktır. *el-Musavvir*, canlı-cansız bir varlığı yaratırken şekil ve biçim verendir. *Yarattı* anlamında yorumlanan *savvera* fiilinin birçok ayette geçtiği ifade edilmişti. Ama bu hususla resim yapma arasında doğrudan bir ilişki kurmak mümkün gözükmemektedir. Bununla birlikte yukarıda zikredilen bazı hadislerde, insan görünümünün resmini çizenler, Allah'ın taklitçisi (*tanrılık özentisi saplantısında*) olarak telakki edilmiş ve bu yüzden de ahirette/kiyamet gününde çok şiddetli azaba maruz kalacakları ifade edilmiştir. Ama hadislerde zikredildiği gibi bu hususta Kur'ân'da resim yaşağına direk delâlet eden bir ifadeye rastlamamaktayız. Resim yaşağının kaynağı olarak sadece Kur'ân'ı düşünmek yeterli değildir. Hadisleri de değerlendirirken dönemin şartları göz önünde bulundurmalı ve bu yaşağı neden olan hususları gözden geçirmeliyiz. Dolayısıyla resim yaşağının daha çok sünnetten kaynaklandığını bilmek ve kabul etmek gerekir. Bu yasaklama sebeplerini daha reel gerekçelere bağlamak yerinde olmalıdır. Çünkü hukuku şekillendiren en önemli hususlardan biri içinde bulunulan toplumsal/sosyal şartlardır. Yaşağın sebebi, Kur'ân'ın esas mücadelesi olan put inancını ortadan kaldırma ile birlikte düşünmek gerektiğine inanıyoruz. Zira zihin ve kalplerde henüz put/putçuluk kırılmamış ve iman kök salmamıştır.

Daha önce ifade ettiğimiz şekilde Kur'ân'da, biri tekil ikisi ise çoğul olmak üzere *sûret* kelimesi üç yerde geçmektedir. Buralarda genel olarak insanın biçimi ve şekli olarak anlaşılır. Kur'ân'da İbrahim peygamberin putlara tapınma ile basına ve kavmine sorular yönelttiği yerde,¹¹³ tekili *timsâl* olan *temâsîl* kelimesi iki yerde ve çoğul olarak kullanmıştır. Diğeri ise *Sebe* suresinde Hz. Süleyman'a timsâller yapıldığını anlatan yerde geçmiştir.¹¹⁴ *Sebe* suresinin timsâllerin anlamı

110 *Âl-i İmrân*, 3/6; *el-A'râf*, 7/11; *el-Mü'min*, 40/64; *et-Teğâbun*, 64/3.

111 Heyet, *İlmihâl*, II, 98.

112 *el-Haşr*, 59/24. Aynı anlamı ifade eden ayetler ifade edilmişti.

113 *el-Enbiyâ*, 21/52.

114 *Sebe*, 34/13.

açıklanırken bunların, meleklerin, peygamberlerin ve salih kimselerin heykelleri (ya da resimleri) ya da Hz. Süleyman'ın tahtının ve merdiven basamaklarının üzerinde bulunan tavus ve doğan gibi kuş hatta at sûretleri olduğu şeklinde de yorumlanmıştır.¹¹⁵

3. 2. Furû Fıkıh'ta Resim ve Heykel İle İlgili Verilmiş Hükümlerin Tahlili

Heykelin daha çok gölgesi olan sûretler, resmin ise gölgesi olmayan sûretler için kullandığı¹¹⁶ ön kabulünden hareketle furû fıkıh incelemesi yaparak Hz. Peygamberin resminin veya heykelinin yapılıp yapılmayacağına dair fıkıhın biçimsel hükmüne ulaşılabilir. Hanefî mezhebine ait ilk yazılı kaynaklardan olan *Kitâbu'l-Asl*da bu fikhî mesele gündeme gelmiştir. *el-Asl*da; resim ve heykel sorunu, temizlik-namaz ve namaz kitabının özürsüz olarak bir yere dayanarak ya da yaslanarak namaz kılan kimse başlığı altında ele alınmıştır. Şeybânî'ye (ö. 189): 'Bir evde, başı kesilmiş/kopartılmış olan ve kiblede (kibleye yönelen tarafta) olan *temâsîllere* (*heykeller*) karşı namaz kılan bir kimsenin fikhî hükmü nedir? şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Şeybânî tarafından, onların *temâsîl* olmadığı için namaza zararlarının olmayacağı şeklinde cevap verilmiştir.¹¹⁷ Diğer bir soru ise şudur: Mescidin kible tarafında ve üzerinde *temâsîl* (*heykellerin resmi*) bulunan bir örtü hakkındadır. Bu şekilde perdenin kible tarafında bulunmasının hoş karşılanmayacağı yani mekruh olduğu ifade edilmiştir. Bu örtü kible tarafından farklı bir yerde mesela evin kapısı üzerinde olursa bunda, kible menzilesinde olmayacağı için herhangi bir sakınca yoktur.¹¹⁸ Menzile kelimesi bir *asl/kıyâsı* ortaya çıkarmaktadır: *Sûretlerin* veya *heykel resimlerin* namaz kılanın karşısında kible tarafında olmasının namazı etkilediği, farklı cihette olursa herhangi bir sorun teşkil etmeyeceğidir.¹¹⁹ Burada evde resim, heykel veya resim heykeller bulundurmadan ziyâde namaz ile ilgili ve resim ve heykelleri ululayanlara benzememenin (öpme, dokunma, yanak sürme, secde etme gibi) *asl* olmasıdır. Bu *asl*da en önemli illet, küfre düşen müşrik ve kâfirlere benzememektir.

115 Fahrüddin er-Razî, *Mefâtihu'l-ğayb*, I, 9.05.2018118, II, 419, XXII, 188, XXX, 657.

116 Kâsânî, *Bedâu's-senâi*, I, s. 64-65.

117 eş-Şeybânî, Ebû Abdullah Muhammed b el-Hasen (ö.189), *Kitâbu'l-asl el-marûf bi'l-mesûât*, tahkik: Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, 1. Baskı, Âlimu'l-Kitâb, I, 203-204; eş-Şeybânî, Muhammed b el-Hasen (ö.189), *el-Asl*, thk ve dirâse. Mehmet Boynukalın, Dâru İbn Hazm, 1. Baskı, Beyrût-Lübân 2012/1433, I, 184-185.

118 Şeybânî, *Kitâbu'l-asl el-marûf bi'l-mesûât*, I, 204; a. mlf., *el-Asl*, I, 184-185.

119 es-Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b Muhammed b Ahmed b İbrâhîm (ö.373), *Uyûnu'l-mesâil*, thk. Salâhuddin en-Nêhi, nşr: Matbaatu Es'ad, Bağdad 1386, s. 381; es-Serahsî, Muhammed b Ahmed b Ebi Sehle Şemsu'l-cimme (ö.483) *el-Mesûât*, Dâru'l-Marife, Beyrût 1993/1414, I, 210, XXIV, 46

Üzerinde *temâsîl* (*heykel resimleri*) bulunan bir elbise ile namaz kılan kimse- nin namazının tam ve geçerli olduğu fikhî hüküm olarak kabul edilmiştir. Aynı bu durum gibi *temâsîl* (*heykel*) bulunan evde ya da mescitte namaz kılan kimse- nin namazı da geçerlidir.¹²⁰ Verilen bu hükümlerde dikkat çeken husus, hepsinde kullanılan ibare ya da kavram *temâsîl*dir. Bize göre elbise ve perdede olan *temâsîl* için heykel resimleri; ev ve mescide bulunan *temâsîl* için bilinen *heykel* anlamının verilmesi daha doğru gözükmektedir. Kible tarafına denk gelmeyen ve başı kopar- tılmış kaydı konulmayan *temâsîllerin*, tam heykel resimleri veya heykeller olarak anlaşılmalıdır. Şeybânî, üzerinde veya içinde resim heykel bulunan yaygı, kilim, yolluk, halı gibi bir ev eşyası üzerinde namaz kılınmasından hoşlanmadığını söy- lemektedir. Ama ona göre namaz tam ve geçerlidir. Kible yönünde heykel resmi bulunan yaygılarda namaz kılınmasına ruhsat verildiğini ifade etmektedir. Kulla- nılan ifade *ekrahu* lafzıdır. Farklı nüshalarda *yekrahu* veya *yukrahu* şeklindedir.¹²¹ Tahâvî de (ö. 321) bunun hoş karşılanmadığı anlamında *mehruh* ya da *yukrahu* lafızları ile ifade etmiştir. Ayrıca kiliselerde ve içinde sûretlerin olduğu ortamlarda namaz kılmak hoş karşılanmamıştır.¹²²

Tahâvî'nin *Muhtasâr* adlı eserinde resim ve heykellerle ilgili hükümler *Kitâbu'l- Kerâhede* geçmektedir ve muhtelif meselelere dair hükümler serdedilmektedir. Bu kitabın görüntüsü, hadis kitaplarının bâb başlıklarıyla benzerlikler arz etmekte ve biçimsel hükümler içermektedir. Hükümlerin lafızlarında geçen kelimeler, *tesâvîr* ve *temâsîl* ibâreleridir. Namazda, namaz kılanın üzerinde, evin çatısında bulunan sûretler, baş hizasında veya karşısına denk gelen resimler veya evde asılı olanlar, secdede iki elin arasında bulunan resimlerin namazı ifsat etmeyeceği ifade edil- miştir.¹²³ Burada kullanılan kavram ise *sûretler* anlamında *tesâvîr* ibaresidir. Namaz kılarken giyilen elbisedeki resimler de konu içerisinde dile getirilmiştir. Üzerinde/ içinde *sûretler* olan yaygı, kilim, sergi veya yolluk üzerinde namaz kılmakta her- hangi bir sakınca görülmemektedir. Ancak *sûretlerin* üzerine secde gerçekleştiril- mesi yani onların üzerine secde yapılmasının hoş karşılanmadığı belirtilir. Üzerin-

120 Semerkandî, *Uyûnu'l-mesâil*, 381. Semerkandî'nin konuyu işlediği bâb başlığı ilginçtir: Resimlendirilmiş evin yıkımı. Ayrıca bkz. Merğûmânî, *Hidâye*, I, 64-65.

121 Şeybânî, *Kitâbu'l-asl el-marâf bi'l-mesbût*, I, 205; *a. mlf.*, *el-Asl*, I, 184-185. Altın veya gümüşten yapılmış heykellerin humusu yani beşte birinin alınacağı ifade edilmiştir. Bu hükme bağlı olarak elle işlenerek top- raktan çıkarılan altından ise zekât alınacağı hükmü verilmiştir.

122 Mâlik, Malik b Enes b Âmir el-Esbahî el-Medenî (ö.179), *el-Müdevvene I-IV*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, 1.Bas- kı, yy 1994/1415, I, 182, IV, 456.

123 Cassâs, namaz kılarken tüm bu fiillerde, resim ve heykellere tapan küffâr fiiline ya da davranışına benze- memenin esas olması gerektiğini kaydetmektedir. İlgili yer için bkz. el-Cassâs, Ebû Bekr er-Râzî (ö.380), *Şerhu muhtasârü't-Tahâvî I-VIII*, thk. Zeynep Muhammed Hasan Fulâne, Hazırlayan: Sâid Bektaş, 3. Bas- kı, Dâru'l-beşâiri'l-islâmî, Dâru's-sirac, Medine 2013/1434, VIII, 529.

de *tesâvîr* bulunan halı, kilim, yaygı veya yolluk tarzı bir yere serilen örtü üstünde namaz kılanabileceğini Cassâs (ö. 370) şu şekilde açıklamaktadır: Bunda asıl olan müşriklerden bir topluluğun kulluk edinceye kadar *sûretleri* ululadılar. *Ululama* fiiline benzeyen her bir fiil ya da eylem mekruhtur. Ancak yaygılar üstünde olan *tesâvîr*de bu mekruh değildir. Çünkü ona basılıyor ve çiğneniyor ve bu hal *ululama* işine benzememektedir. Ancak *sûretlerin* üzerine secde etmek hoş karşılanmaz. O zaman bu *sûret* veya tasvirlerle secde, öpme ve yanağı koyma anlamına gelecek şekilde *sûretleri ululayanlara* benzeyecektir.¹²⁴ Cassâs'ın demek istediği *sûretleri ululayanların* onları öptüğü ve yanaklarını o resimlere sürdükleridir. Cassâs bu hükmün *aslı*¹²⁵ olarak Hz. Peygamberin evindeki, üzerinde resimler olan bir perdeyi kaldırarak, onun kesilerek yastık yapılması emrini göstermektedir. Ve Hz. Peygamber bunun asılmasını yasaklamıştır. Asılma fiili, resim ve heykelleri *ululamada* küffâr fiiline benzemek anlamına geldiği için nehyedilmiştir. Kesilmesine, çiğnenmesine ve yastık yapılarak dayanılmasına izin verilmiştir.¹²⁶ Bir rivâyette ise Hz. Peygamber *temâsil* diye isimlendirilen *sûretlerin* basılmasına, çiğnenmesine ruhsat vermiştir ama dayanılmasını hoş karşılamamıştır.¹²⁷

3.2.1. Nakışlar ve Levha Resimleri (Hacimsiz Resimler)

Kâğıt, elbise, örtü, duvar, halı, kilim, para ve benzeri maddelerin üzerine çizilen teknik levha ya da resimler hususunda gaye ön plandadır. Putlaştırma, tapınma, takdîs etme gibi bir amacı taşımyorsa hüküm ne olacaktır? “*Kiyâmet gününde azabı en şiddetli olanlar sûret yapanlardır*”¹²⁸ Taberî bu konuda şu yorumu

124 Cassâs, *Şerhu muhtasârü't-Tahâvî*, VIII, 528.

125 Delil olarak düşünülmelidir. *Aslıdan* kasıt bir âyet ve hadis metninin hukukî biçime ya da metne dönüştürülmesidir. Bu nedenle denilebilir ki Muhammed b el-Hasen eş-Şeybânî, bu anlamda kitabına bu ismi vermiştir. *Kitabu'l-asl* ya da *el-Asl* denilmiştir. Aynı zamanda *asl*, *usûl* kelimesinin de müfredidir.

126 Cassâs, *Şerhu muhtasârü't-Tahâvî*, VIII, 528.

127 Tahâvî, *Muhtasârü't-Tahâvî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Lecne İhyâ'î'l-meârifin-nu'mânî, Kâhire 1340, s. 430-431; Cassâs, *Şerhu muhtasârü't-Tahâvî*, VIII, 528-529; Kâsânî, *Bedâ'ü's-senâi*, I, 116. İslam dininde *sûret* işi, Allah'ın yaratıcılığını taklit ve puta teşvik temelinde yasaklanmıştır. Çocuk oyuncakları ise bu hükümden istisnâ edilmiştir. Çünkü bunlarda ta'zîm -ululama- ve tapma yoktur. Bu oyuncaklarla oynadığı için de hakir görülmekte ve tapma işinden uzaklaşmış olmaktadır. Ama namaz kılarken gözü ve zihni meşgul etme durumu çocuk oyuncakları için de geçerlidir ve namaz kılma esnasında uzak tutulmalıdır. Bu istisnâ hükmüne dayanak, Hz. Aişe'nin rivâyet ettiği hadistir. Hadiste, Hz. Aişe'nin kız bebeklerle ya da kanatlı atlarla oynadığı ve Hz. Peygamber'in Aişe'nin cevapları karşısında azı dişleri görününceye kadar güldüğü anlatılmıştır. İlgili hadis için bkz. Mâlik, *Müdevvene*, I, 182, IV, 456; Ebû Dâvûd, Süleyman b el-Eş'âs b. İshâk b. Beşîr es-Sicistânî, *Sünen Ebi Dâvûd*, thk. Şuayb el-Urneût-Muhammed Kâmil Karabelâli, Dârü'r-risâleti'l-alemi, yy 2009/1430, Hadis no: 4932, VII, 292. Değerlendirmeler için bkz. Karadâvî, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, 110; Başoğlu, “Resim”, 579.

128 Müslim, *Sahih*, Hadis no: 2104, III, 1670, 1671.

getirmektedir: Bu hadiste sûret yapanlardan maksat Allah'tan başka kendisine ibadet edilen bir şeyi bilerek ve onu kastederek tasvir edendir ki bu kişiyi küfre götürür. Fakat bu niyet olmaksızın yapan ise âsi sayılır.¹²⁹ Buradan resimleri takdîs niyetiyle asanların da aynı hükme tâbi olacağı sonucunu çıkartabiliriz. Ayrıca bu resimlerin gölgesi bulunmadığı da düşünülürse durum daha da netleşecektir.

Bitki, ağaç, deniz, gemi, dağ, ay, güneş, yıldızlar ve benzeri nesnelere, cisimler veya tabii manzaralara ait ise bunları yapmakta herhangi bir sakınca yoktur. Halı, levha, örtü, duvar, kilim, elbise gibi somut/maddi cisimlere bu resimlerin yapılmasında herhangi bir mahzur bulunmamaktadır.¹³⁰ Çünkü rivayetlerden anladığımız kadarıyla bunlar, elbise üzerindeki nakışlar kategorisine girmektedir. Yapılan insan ya da bir hayvana ait bir resim ise takdîs, tapınma ve ta'zim ile ibadet yerlerinde bulundurma düşüncesi yoksa bunların yapılmasında herhangi bir beis yoktur.¹³¹ Rivayetlerde daha önce anlatıldığı üzere levha resimlerin veya elbise, kilim, duvar benzeri yerlere çizilen şekil ve sûretlerin haram olduğuna dair herhangi bir ibare yoktur. Bu durumda haram olan *sûretler*, *heykel* denilen mücessem sûretler olmaktadır.¹³² Ama yine Hz. Peygamberin bunlardan hoşlanmadığını belirten rivayetleri unutmamalıyız.¹³³ Daha önce bahsi geçen bu manaya gelen hadislerden Karadâvî; resimli örtülerle, duvarları örtme hükmünü kerahet-i tenzihiye oluşundan başka anlam çıkartılamaz diyerek İmam Nevevî'nin hadisle ilgili yaptığı değerlendirmeye yer verir:¹³⁴ “İmâm Nevevî'ye göre, hadiste haram kılmayı gerektirecek bir şey yoktur. Çünkü Allah böyle emretmemiştir. Dolayısıyla bu ifadedden haram hükmü anlaşılacağı gibi vâcib ya da sünnet hükmü de çıkarılamaz.”¹³⁵ Kapı, duvar ve benzeri yerlere asılan ve üzerinde kuş gibi hayvan resimleri bulunan örtü, perde gibi kumaşların görüntüsünün zihni karıştırdığı, farz, sünnet ve nafilâ namazlarda kalbi meşgul etme ve tam manasıyla Allah'a huşû içerisinde yönelmemeye neden olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca Hz. Peygamber, üzerinde kuş nakışı bulunan bir örtüyü göz önünden kaldırılmasını istemiş ama evde bulundurularak bulundurulmamasına dair herhangi bir şey söylememiştir. Karadâvî, bu hadislerin ışığında selevin bazılarının şu hükme vardığını kaydeder: Gölgesi bulunan sûretlerden sakındırılmaktadır, fakat gövdesi olmayanlarında ise

129 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIII, 80, XVIII, 316.

130 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar* 112-113.

131 Tahâvî, *Şerhu meân'l-âsâr*, (Hadis no: 6674-6776), VII, 54.

132 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 114.

133 Tahâvî, *Şerhu meân'l-âsâr*, Hadis no: 6672-6674, VII, 52-54.

134 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 114. 2 nolu dipnottan naklen.

135 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 114.

herhangi sakınca yoktur diyerek İmam Nevevî'nin ve Hattâbî'nin görüşünü aktarmaktadır.¹³⁶ Nakış ve benzeri şeyler Hz. Peygamberin bahsettiği tehdidin içine girmemektedir. Bu cansız varlıklara ruh verme imkânı yoktur. Çünkü bu teklifte açık olan husus, bu ifadenin, gölgesi bulunan ve kendisi olmadan yaşayamayacağı bir uzvu olmayan mücessem sûretleri yapanlara yöneltileceğidir. Bu durumda sûret, kendisine ruh verilebilecek haldedir. Ruh vermenin de mümkün olmaya- cağından acz, hayat kabiliyetine sahip olmadığından bizzat sûrete değil, bu yaşat- maya muktedir olamayan musavvîre râcidir yani soru ona sorulur ve azap edilir.¹³⁷ Karadâvî, tehdide girmeyen hususun Allah'ın yaratıklarının, satıh üzerinde birer resimleri değil, hacimli mücessem birer sûret olarak yapılırsa o zaman bu azaba girer yorumunu getirmektedir.¹³⁸

3.2.2. Fotoğraf Makinesiyle Çekilen Resimler

Fıkıhta, Hz. Peygamberin veya herhangi bir insanın resminin ve heykelinin yapılması sorunuyla bağlantılı olarak modern zamanın teknolojisiyle yapılan, çekilen veya çizilen fotoğrafların konusunu da ele almak ve az da olsa bu konuya dair fıkıhçıların görüşlerini de dahil ederek meseleyi tüm yönleriyle incelemek daha doğrudur. Resim ve heykel hakkında aktarılan ayet ve hadislerde *resim*, *timsâl*, *musavvir* veya *resimcilerle* ilgili ifade edilen elle yontulan veya çizilenler olduğu âşikârdır. Herhangi bir alet, makine veya daha gelişmiş bir cihazla çekilmiş fotoğrafların hükmü de aynı mıdır? Fotoğraf gölgeyi hapsetmek¹³⁹ ise, suda veya aynada yansıyan sûretle bir ilişkisi kurulabilir mi?

Mücessem heykellerin veya resimlerin haram olduğunu söyleyenlere göre, fotoğraf çekmede hiçbir sakınca yoktur.¹⁴⁰ Fotoğraf tam olmazsa daha makbul kabul edilir. Diğer bir görüş sahiplerine göre, bu cihazla fotoğraf çekme işi, ressamın kaleminden çıkan resim ile kıyâs edilebilir mi? Yoksa musavvirlerin azabı hakkında gelen hadislerin hükümleri fotoğraf çekenle ve fotoğraflar için de geçerli olmaz mı? Karadâvî, burada usûlcülerin kuralını dile getirmektedir: 'Sebeup ortadan kalkınca, müsebbeb de ortadan kalkar mı?'¹⁴¹ Ayrıca resim ve heykel konusunda

136 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 115.

137 Tahâvî, *Şerhu meân'l-âsâr*, Hadis no: 6785-6790-6795-6800-6803, VII, 57, 60, 63, 66, 67; VII, 65; Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 115, 2 nolu dipnottan naklen.

138 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 116.

139 *Türkçe Sözlük*, 715.

140 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 119.

141 Karadâvî, *İslâmîda Helaller ve Haramlar*, 120.

olumsuz görüşe sahip olanlar, fotoğraf çekmede herhangi bir sakınca görmediklerine dair Karadâvî, Mısır müftüsü Muhammed Buhayt'ın fetvasına yer verir. Buna göre fotoğraf ve bu işle uğraşanların bildiği kaydıyla teknolojik alet veya cihazlarla fotoğraf çekmek, belirli vasıtalarla gölgeyi hapsetmektir ve nehyedilen resimlerden olmamaktadır. Çünkü nehyedilen resim, daha önce yapılamamış bir resmi yapmak ve Allah'ın yarattığı bir insana ya da hayvanı benzetmeye çalışmaktır. Halbuki herhangi bir aletle alınan fotoğrafta bu anlam yoktur.¹⁴² Muhtelif cihazlarla fotoğraf çekmeyi de reddeden diğer görüş sahipleri, bu yasağın tüm resimleri kapsadığını iddia etmektedirler. Ama zaruret halinde, kamu menfaati, kamu güvenliği, kişisel hakları koruma, tanınma/belli etme, hukukta delil olma,¹⁴³ uluslararası antlaşmalar gereği nüfus cüzdanları, pasaport,¹⁴⁴ ehliyet, evlilik cüzdanı ve şüphelileri tanıma için çekilen; ta'zim niyeti, ilahlaştırma, inancı sarsma korkusu olmayan resimler gibi ihtiyaç ve fayda temini sağlamak amacıyla çekilen ve kullanılan fotoğraflara ruhsat vermektedirler. Fakat bu fetvâlarda gördüğümüz eksiklik ise bu görüşlerin temellendirilmesindedir. Bize göre fotoğrafların kullanımının cevazına Hz. Peygamberin istisnâ ettiği nakışlı elbiselere benzeterek ulaşabiliriz.¹⁴⁵

Tüm bunlara rağmen çıplak kadın fotoğrafları, kadınlıklarını belli edecek ve fitne doğuracak şekilde edep yerlerinin resmedilmesi veya fotoğrafların çekilmesi, heykellerinin yapılması, kadın resim ve fotoğraflarının şehveti coşturacak ve sadece dünyayı düşündürecek şekilde duvarlara asılması, gazete, sinema, dergi, sanal/elektronik ortamlarda gösterilmesi kesinlikle câiz değildir. Aynı durum erkek için de geçerlidir. Bu tarz resimleri çekmek, çizmek, neşretmek, insanlara göstermek, evlerde ve dairelerde bulundurmak, görmeye çalışmak haramdır. Yukarıda açıklandığı şekilde olmayan ama Allah'a düşmanlık ettiği bilinen kâfir, fâsık veya zalimlerin resimleri için de aynı şeyler geçerlidir. Ateist bir liderin veya halk kahramanının, aktörün/aktrisin, inek ve ateşe tapma resimleri, uzak doğudaki gibi heykellere tapma, özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini inkâr edenlerin resimleri de aynı kategoridedir. Toplumu dejenere/bozma eylemi ve işi yapan herkesin resimlerinin kullanılması doğru değildir.¹⁴⁶

142 Karadâvî, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, 120'den naklen.

143 Her ne kadar kötü niyetli kişilerin montajlama veya taklit etme özelliği yüksek programlarla bunları taşıyıp etme ve basın yoluyla bunları teşhir etme, insan onurunu küçük düşürme ihtimali de saklı kalmak kaydıyla; *hüküm, zâhire ve çoğunluğa göre verilir* kuralınca istisnâ yani *istihsân* delili gereğince fotoğraf çekme işinin, meslek olarak yapma, para kazanma ve fotoğrafların kullanılmasında dinen sakınca yoktur.

144 Özellikle biometrik fotoğraf istenilmektedir. Bundaki amaç şahsın tam tanınmasını sağlamaktır. Ama kişiye şüpheli gözle bakmak/yaklaşmak doğru değildir.

145 Mâlik, *Müdevvne* I, 182, IV, 456; Karadâvî, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, 120.

146 Karadâvî, *İslâm'da Helaller ve Haramlar*, 121.

3.3. Usûl Bağlamında Resim ve Heykel Sorununun Değerlendirilmesi

Hız. Peygamberin veya insan resminin ya da heykelinin yapılmasının usûl bağlamında değerlendirilmesi mümkündür. Usûl anlamında hükmün değerlendirilmesi furû fıkhıta verilmiş hükümlerin de denetlenmesini sağlayacak ve hükmün geçerliliğinde etkililiğini arttıracaktır. Buna göre Hız. Peygamberin veya insan resminin ya da heykelinin yapılması sorunu; insanların dünyevi ve uhrevî mutlulukları göz önüne alındığında zaman ve mekâna göre gelişen ve değişen örfi uygulamaların vahyin ışığında çözülmesi gerekmektedir.¹⁴⁷ Bu çözümler fikhî meselelerde hükmü açık, sarîh bir nasla olabileceği gibi, ictihat ve re'yle de olabilmektedir.¹⁴⁸ Usûl bağlamında resim ve heykel sorununun, örf ve maslahat açısından değerlendirilmesi daha doğru gözükmektedir. Fayda ve zarar açısından resim ve heykel yapma sorunu irdelenebilir. Örf ve maslahatın en çok ilgili olduğu delil, istihsân delilidir.¹⁴⁹

Hanefilere göre istihsân aklî ve örfi, Mâlikîlere göre aklî ve maslahî olarak ikiye ayrılmaktadır.¹⁵⁰ Bu istihsân yaklaşımlarının ortak noktası şudur: Kıyâsın aşırılıklara sebebiyet verdiği yerlerde, kolaylaştırma esaslı ya iki delilden biri ile amel etmek ya da müctehidin bir asla dayanmaksızın akıl veya re'yi ile hükmün güzel olmasını istemesidir.¹⁵¹ İstihsân delilinde en önemli husus ise Şârî'nin kas-tını tespit ederek, ona dönmektir.¹⁵² Bu belirli bir nas, icmâ yoluyla olabildiği gibi nazar yoluyla da olabilmektedir. Bu nedenle meselenin istihsân delili açısından

147 es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehle Şemsu'l-Eimme (ö.483/1090) *el-Mebsût I-XXX*, Dâru'l-marife, Beyrût 1993/1414, X, 145; Ibn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endulusî (ö.595), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, thk-ta'lik-dirase: eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid-eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmarhûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Lübnân 2010, s. 546, 627, 640; Abdülkerim, Fâruk, *el-İstihsân*, Dâru'l-kütübî'l-ilmî, Lübnân 2012/1433, s. 165-166-167, 204-205, 209, 360-361 vd.; el-Ferfûr, Muhammed Abdullatif Sâlih, *Nazariyyatu'l-istihsân fi't-teşrii'l-islâmî ve siletuhâ bi'l-maslahati'l-mürsele*, Dâru Dimeşk, 1. Baskı, Dimeşk 1986, s. 17, 18, 19 vd., 112.

148 Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 72-73-74.

149 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 22, 115; Abdülkerim, *İstihsân*, 453.

150 Aslında Hanefî anlayışında örften ziyade zarûret anlayışı istihsân delilinde etkili olmakta ve bu hususta verilmiş olan hükümler örf'e işaret etmektedir. Ama Hanefiler bu konuda bu şekilde isimlendirmekten özellikle kaçınmışlardır. Bu şekilde ifade etmemizin sebebi bazı çağdaş çalışmalarda gördüğümüz ifadelere atf yapmaktır. İlgili çalışmalar için bkz. Sipahî, Yıldırım, "İslâm Hukuk Biliminin Teşekkül Döneminde İstihsân Delili", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2017, s. 137-147. İstihsânın örf'e dayanması ile ilgili bkz. es-Seyyid, Cemaleddin Mustafa, *el-İstihsân: Buhûsun Fıkhiyye ve Usûliyye ve Nahviyye ve Felsefiyye*; Daru'l-hâdi, Beyrut 2007/1428, s. 9-10, 14.

151 Seyyid, *İstihsân*, 9-10, 14; Abdülkerim, *İstihsân*, 204.

152 Abdülkerim, *İstihsân*, 204, 209 vd. İslâm hukuk bilminde istihsân delilinin kaynak/delil olma yönü tartışmalıdır. İstihsânı delil olarak kabul edenler ki bunlar Hanefiler, Mâlikîler ve Hanbelîler, delil olarak kabul etmeyenler ise Şâfiîler, Zâhirîler ve Şîiler şeklinde özetlenebilir. Ayrıca benzer değerlendirmeler için bkz. Abdülkerim, *İstihsân*, 453; Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 60-61 vd., 129.

ele alınması gerekir. Hanefî ve Mâlikî istihsân çeşitlerini bir araya getirdiğimizde istihsân iki ana başlıkta ele alınabilecektir. O da istihsânu'l-örf ve maslahattır.¹⁵³ Bunun yanında şu başlıkları da atabiliriz:¹⁵⁴ 1-Senedi nas olan istihsân, 2-Senedi icmâ olan istihsân, 3-Senedi hafî (gizli) olan istihsân.

a) Maslahat ve Zarûret Açısından

İstihsânın delili; zaruret,¹⁵⁵ kolaylaştırma, menfaati ve yararı elde etme, meşakkati defetme ve maslahat¹⁵⁶ yönünden ele alındığında kapalı alanlar için daha rahat hüküm verilebilecektir.¹⁵⁷ Tüm bunlar senedi hafî istihsân başlığı altında yer alabilecek ayrıca örf ve âdetlerin şeriate uygun ve muhâlif olanları ayırt edilebilecektir. İstihsân deliline zorluğun kaldırılması ve kolaylığı elde etme prensibi olarak baktığımızda;¹⁵⁸ insanların menfaat ve yararı, adaletin sağlanması, insanların tanınması, bilinmesi, suçlunun tanınması, suçun önlenmesi kamu güvenliği, yabancıların ülke ziyaretlerinde tanınması, sûistimâllerin önlenmesi, maslahatın elde edilmesi gibi gerekçelerle özellikle eğitim-öğretim, bilimsel yayın, gazete, dergilerde başı tam gösteren fotoğraflar kullanılabilir. Toplum için küllî maslahatın yanında fertlere yarar getiren cüz'î bir maslahat da söz konusudur.¹⁵⁹ Özellikle hadislerden çıkartılacak asıllara yapılacak kıyâsa göre, başı olan resimlerin ve heykellerin bulundurulması uygun görülmemiş ve nehyedilmiştir. Ama başı kopartılmış resim ve resim heykellerin kullanılmasına ise kerahatle izin verilmiştir. Canlı-cansız, gölgesi olan ve gölgesi olmayan sınıflandırılmasında gölgesi olanların, bilinen heykeller olduğu; gölgesi olmayanların ise düz bir satır üzerinde şekillendirilmiş, biçimlendirilmiş heykel resimler olduğu bir *asl* olarak ortaya çıkmaktadır. Yani resmin içindeki nesne, canlı veya cansız varlığın hacimli bir şekilde hayatiyet unsurlarını tam olarak barındırmasıdır.

153 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 84, 88, 129; Abdülkerim, *İstihsân*, 361-362, 411, 423, 454.

154 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 72, 84; Abdülkerim, *İstihsân*, 372; Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 145.

155 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 98-99 vd.

156 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 627, 642, 651, 652; Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 151, 183, 182 vd.; Abdülkerim, *İstihsân*, 164, 352, 354 vd, 361.

157 Abdülkerim, *İstihsân*, 52, 164, 360, 395-396, 401 vd.

158 Burada istihsânın tesiri kuvvetli olan yönü söz konusudur. Tesir hükmü ortaya çıkartan sebeptir. Şer'an ve aklen burada en büyük hükme/manaya tesir, ihtiyaç ve insanlara en uygun olanı ile kolaylaştırmadır. Daha teknik ayrıntılar için bkz. Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 94-95; Abdülkerim, *İstihsân*, 144.

159 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 65.

b) İstisnâî Hüküm Olma Açısından

Problemi istisnâî¹⁶⁰ hüküm kategorisinde de değerlendirebiliriz ki burada istihânın, benzerlerinde verilen hükümden daha güçlü bir yönden dolayı bir meselede farklı hüküm vermektir tanımını¹⁶¹ esas alırsak vesikalık fotoğrafların çekilmesinde ve kullanılmasında bir mahzur yoktur. Bu anlamda kimlik, hüviyet, ehliyet, pasaport, evlilik cüzdanı, tapu, banka işlemleri, resmî veya gayr-ı resmî sınavlarda, okula kayıt/kütük defteri gibi kişisel menfaat sağlayan; suçluların tespiti gibi kamuyu ilgilendiren yerlerde *başı olan* fotoğraf yani vesikalık çektilirip, kullanılabilir. Bu anlamda fotoğrafçılık işi zenaat edinebilir.¹⁶² Küllî kâide resim ve heykelin, ruh taşıma ve canlılık emarelerini taşımaması üzerinedir. Baş/kafa kopartılıp atılırsa resim ve heykelin kullanılmasında mahzur olmadığı hükmü verilmiştir. Ferdî hakların korunmasında kişinin maslahatını sağladığı düşünülürse burada farklı bir hüküm verilebilir. Kıyâs hükmü terk edilerek¹⁶³ fotoğraf/vesikalıklar, istihân delilince resmi ve gayr-ı resmi yerlerde kullanılabilir ki burada genel hüküm/*asl* terk edilir ve özel bir hüküm verilir. Kıyâs burada aşırılıklara sebebiyet verebilir.¹⁶⁴ Çünkü furû fıkıh örnekleri incelendiğinde sorun namaz kılma ve kible tarafında bulunan resimler üzerine odaklandığını göz önünde bulundurursak, üzerinde resim ve resim heykellerin bulunduğu yer yaygılarında, bu tür resim ve resim heykellere herhangi bir kayıtlama getirmemiş, secde yerinde resim bile bulunsa kerahatle namazın geçerli olacağı belirtilmiştir. Üzerinde resim bulunan tedavüldeki resmî kullanılan paralar da bu durumdan uzaktır. Yüzük ve para üzerindeki resimlerin ibadete engel olmadığı, üzerinde tasvîr bulunan elbiseyle, baskılı tişörtle namaz kılmak kerahatle birlikte sakınca olmadığı söylenmiştir. İstihân gereği burada kıyâs terk edilebilecektir. Hükme tesir eden güçlü bir mana söz konusudur. Özellikle vesikalık fotoğraf ve üzerinde resim bulunan paraların, gerek ferdî gerekse sosyal fayda (kamu) yarar ve faydası herkes tarafından aklen kabul edilmektedir. Nassen ve aklen, Şâri'nin kastının bilinmesine hükmün ta'lik edilmesi olduğu¹⁶⁵ rahatlıkla anlaşılabilir. O da insanlara kolaylık,

160 Ibn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 568-569 vd; Abdulkerim, *İstihân*, 343, 345, 453; Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihân*, 24-25-26 vd., 39-40 vd., 47-48 vd,

161 Abdulkerim, *İstihân*, 53, 57.

162 Serahsî, *Mebûsât*, I, 210, XXIV, 46. Resim ve heykel sorununun istihân delili bağlamında incelenmesi hususunda Serahsî, sanemin yani putların satımı hususunda Ebû Hanîfe'nin, sahâbe uygulamasına dayanarak verdiği istihân hükmünden bahseder. Burada Ebû Hanîfe, Mesruk'un Muâviye'den naklettiği uygulamayı esas almıştır. İmameyne göre bu işi yapmak mekruhtur.

163 Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 151; Hanefî furû kaynaklarında istihân, kıyâsın terkinden ziyade iki delilden biridir anlayışı ön plandadır denilebilir. Bkz. Abdulkerim, *İstihân*, 84-85-86.

164 Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihân*, 118; Abdulkerim, *İstihân*, 54, 58, 351, 439.

165 Abdulkerim, *İstihân*, 54, 58.

fayda temin etme, zararı ortadan kaldırma, kamu yararı gibi genel kâide ve prensiplerdir. Bu prensipler burada kendini göstermektedir ve itiraz-ı kâbil değildir. Gelişen teknolojiyi göz önünde bulundurursak zaruret de söz konusudur.¹⁶⁶ Ayrıca sahâbenin, üzerinde resim bulunan dinar ve dirhemleri kullandığı bilinmektedir.¹⁶⁷ İstihşânın genel prensip ichtihadı anlamını taşıdığından hareketle vesikalık resim ile üzerinde resim bulunan paralar kullanılabilir.

c) İletlendirme Açısından

Başka bir açıdan illetlendirme yoluna gidersek, illetin anlama tesir etmesi söz konusudur. İlet anlamlardan ibarettir denilebilir.¹⁶⁸ Resim ve heykellerde; puta tapma, ululama, ta'zimde bulunmada müşriklerin, küffârın ya da putperestlerin davranış ve fiillerini içermiyorsa kerahatle cevazı söz konusudur. Bu anlamda öpme, yanak sürme ve secde etme resim ve heykellerin haramlığını doğuruyor ve yaratma kastı yoksa ayrıca Allah'a ortak koşma ve onun yaratmasını taklit etme/özenti içinde olma durumlarını içermeyen tüm resim, heykel ve fotoğraflar yasak kapsamından çıkartılabilir. Özellikle zenaât içerenlerde kesin fayda ve kolaylık varsa her ne kadar çekişmeli bir konu olsa da hükmün tahsisi şeklinde de düşünebiliriz.¹⁶⁹ Celî kıyâs bağlamında, hakkında nas olan husustan da hareket ederek bir sonuç çıkartmak da mümkündür. Başu kopartılmış, gölgesi olmayan, düz bir satuh üzerine biçimlendirerek, şekillendirilerek yapılmış, başu olsa bile eğitim-öğretim maksatlı, bilimsel nitelik taşıyan, tanıtım gibi insanlara kolaylık sağlama açısından; ayağa basma, hakir görme ve yüceleştirilmediğı sürece kitaplarda, reklamlarda, koli ve kartonlarda, resmin kullanılmasında sakınca yoktur. Çünkü bunlar ayakaltında olan yaygı, kilim, halı gibi değerlendirilebilir. Asılı olarak kullanma gibi insanların bir adeti de olmadığı için bu hüküm celî kıyâsa uygun düşmektedir.¹⁷⁰

166 Abdulkerim, *İstihşân*, 57.

167 Sahâbenin yeni karşılaştıkları fikhî problemlere çözümedeki yaklaşımları için bkz. Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 120; Abdulkerim, *İstihşân*, 382, 386-387.

168 Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 213, 216.

169 Cassâs, *el-Fusul fi'l-usûl*, thk. Muhammed Muhammed Temur, Dâru'l-kütübî'l-ilmî, Beyrût-Lübnan 2010, I, 74, II, 274, 275 vd, 294-295-296 vd, 336-337 vd, 339-355; eş-Şâtibî, Ebû İshâk İbrâhîm b Mûsâ el-Lahmî el-Ğirnatî (ö.790), *el-Muvâfakât fi usûli'-şeria*, Tahkik: eş-Şeyh Ramazan İbrahim, Dâru'l-mâ'rife, Beyrut-Lubnan 1999, I. cüz, 47-48; ed-Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Umer b. İsâ (ö. 430), *Kitabu te'sîsü'n-nazar*, 1. Baskı, Dâru'l-fikr, Beyrût-Lübnan, 2006, 5 (Ayrıca bkz: *Te'sîsü'n-nazar*, nşr. Zekerîya Ali Yusuf, Matbaatü'l-imam, Kâhire ts, 62-65-74-75-106); Ferfûr, *Nazariyyatu'l-istihsân*, 61, 63-64, 134-135; Abdulkerim, *İstihşân*, 56-67-68-69, 100, 171 vd.; Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 91, 147, 148 vd. Bu illetlendirme naslla olabileceğı gibi rey ile de olabilir. İletlendirme ya da hükmün tahsisinde en çok kullanılan örnek yırtıcı kuşların arttığını temiz sayılması olarak verilen istihsân hükmüdür. Burada yırtıcı kuşun gagasının temiz ve içtiğı suyun arttığının temiz olması düşüncesinden hareket edilmektedir. Hükmün tahsisi ile genel kıyâs hükmünden dönülmekte ve kıyâsa muhalif özel bir hüküm verilmektedir.

170 Abdulkerim, *İstihşân*, 70-71-72 vd.

Hanefilerce istihsân kategorisine giren sedd-i zerâi prensibince müstehcen resimleri, yapmak, çekmek, yayınlamak ve kullanmak haramdır.¹⁷¹ Sedd-i zerâi, dinen uygun olmayan bir duruma düşmemek için, dinen câiz olan bir şeyi yasaklamaktır. Her hangi bir zarara veya fesada götürecektiyse mubah olanın yasaklanmasıdır.¹⁷² Burada resim veya resim yapmak aslı itibarıyla dine aykırı bir yönü bulunmamasına rağmen, dine aykırı yönleri ortaya çıkartıldığı için yasaklanmıştır. Bunun tersi fayda ya da Müslümanların maslahatı olan bir durumu söz konusu ise o zaman da feth-i zerâa gereğince resmin kullanılmasında herhangi bir sakınca olmamalıdır. Yani gerçekleşmesi beklenen bir maslahatın gözütülmesi söz konusudur. Bu da istihsânın, bir şeyin gerçekleşmesinin güzel olmasına inanmak, sonucunun güzel olacağına kâni olmak anlamı ile eş değerdedir.

SONUÇ

Müslüman düşüncede, Hz. Peygamberin resminin veya heykelinin yapılmasında onun ebedileştirme ve zamanla amacından saptırma düşüncesi (putlaştırma) temelinde sosyo-psikolojik nedenler vardır. Sosyo-psikolojik anlamda Müslüman zihninde Hz. Peygamberin resminin canlılığını donuklaştırmama daha ön plandadır. Modern dünyada artık putperestliğe yol açma illeti ortadan kalktığı için sûret yasağının kalkması gerektiği düşüncesi ileri sürmek de çok doğru değildir. Bu yasağın altındaki illet sadece putperestlik değil aynı zamanda Allah'ın yaratma sıfatıyla da ilgilidir. Allah yani yaratıcıya; yaratma ve eylem konusunda onu taklit etme ve ona özenme anlayışının olduğu kabul edilmiştir.¹⁷³ Dinde haram ve helâle konu olan şeyleri göz önünde bulundurduğumuzda nesneden ziyâde eylemler dikkate alındığında; aslında yasaklanan resim, sûret ve heykel olmayıp, bunların insanları şirke götürmesi, kutsallık ve tapınma aracı olmasıdır. Bu tehlike var olduğu sürece yasak hükmü de daima var olacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamberin resim veya heykelinin yapılması vasıtasıyla yüceltme anlayışı Müslüman toplumları tarafından kesinlikle reddedilmiştir.

Müslümanların Hz. Peygamberin resmini ya da heykelini yapmamasının nedeni toplumsal şuur altında olan bu düşüncelerdir. Ayrıca putperestlik özellikle uzak doğuda hala yaygın bir şekilde devam etmektedir. Medeniyet seviyesi her ne kadar yüksek olsa da buralarda putperestliğin anlamsız ve gereksizliği biliniyor

171 Abdülkerim, *İstihsân*, 454.

172 Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, 151.

173 Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 14, XX, 154, XXI, 543, XXIII, 252, XXVI, 435, 453, 451, 456.

olmalıdır. Varlık tasavvurunun, kültürel ve ahlakî durumla sanat arasında sıkı bir ilişki olduğu ayrıca unutulmamalıdır. Bu anlamda her medeniyet kendine özgü sosyal muhayyile ortaya çıkarmıştır. İşte bu Müslüman toplumun içine sinmiş olan sosyal muhayyilede Hz. Peygamberin resminin ya da heykelinin yapılmaya-çağını ifade eden Müslüman sünnetidir. İslâm tarihinde; Emevî halifeleri, Osmanlı sultanları ile Arap ülkelerindeki gibi hali hazırda devlet büyüklerinin resminin ve heykelinin yapılması, dinen cevaz verilerek yapılan bir iş değildir. Böyle olması da dinin buna cevaz verdiği anlamında yorumlanmamalıdır. Resim ve heykelin yasaklanmasındaki en büyük gaye, batıl inançlara yol açmasını önlemektir. Bu işi yapanların niyeti, hükmü asla değiştirmez. Çünkü resim ve heykelde sosyal bir boyut vardır ve hüküm çoğunluğa göre verilir. Resim ve özellikle heykellerin ortaya çıkışının dinî gerekçelerle olduğu asla unutulmamalıdır. Sûret ve heykellere maddî güç ötesi anlamlar yükleme her zaman ihtimal dâhilinde olan şeylerdir. Bu konuda her insan aynı düşüncede olamayacağı için hüküm kişilere göre değil çoğunluğa göre verilmelidir. Hz. Peygamberin belirtilen eşya ve nesnelere bulunan resim veya sûretleri kendinden, evinden uzak tutmasını ve bu konuda çok titiz davranmasını ancak bu şekilde izah edebiliriz.

Kaynakça

- Abdulkerim, Fâruk, *el-İstihsân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Lübnân 2012/1433.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah (ö.241/855), *Müsnedu Ahmed b Hanbel*, thk. Şuayb el-Urneût-Âdil Mürşid, nşr: Müessesetü'r-Risâle, yy 2001/1421.
- Başoğlu, Tuncay, "Resim", *DİA*, c. XXXIV, ss. 579-580.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Burhan Köroğu-Hasan Hacak-Ekrem Demirli, Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 2001.
- ....., *Arab-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul 2001.
- el-Cassâs, Ebû Bekr er-Râzî (ö.380), *Şerhu Muhtasârü't-Tahâvi I-VIII*, thk. Zeynep Muhammed Hasan Fulâne, Hazırlayan: Sâid Bektaş, 3. Baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmî, Dâru's-Sirac, Medine 2013/1434.
- ....., *el-Fusul fi'l Usûl*, thk. Muhammed Muhammed Temur, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrût-Lübnan 2010.
- Çantay, Hasan Basrî, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâlî Kerîm*, Milli Gazete, Risâle Yay, İstanbul 1995.
- ed-Debûsî, Ebû Zeyd Ubeydullah b. Umer b İsâ (ö. 430/1039), *Kitabu Te'sîsi'n-Nazar*, 1. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrût-Lübnan, 2006.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b İshâk b. Beşir es-Sicistânî, *Sünen Ebî Dâvûd I-VII*, thk. Şuayb el-Urneût-Muhammed Kâmil Karabelalı, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemî, yy 2009/1430.
- Ebû Hanîfe, Nu'man b Sâbit (ö.150/767), *Müsnedü Ebî Hanîfe Rivâyetü'l-Haskafî*, thk. Abdurrahman Hasen Mahmûd, nşr. el-Âdâb, Mısır ty, Hadis no:4.
- Ebû Yûsuf, Ya'kub İbrâhîm b. Habib b Sâd (ö.182/798), *el-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Beyrût ty, 200-201

- el-Ferfûr, Muhammed Abdullatif Sâlih, *Nazariyyatu'l-İstihân fi't-Teşri'i'l-İslâmî ve Siletuhâ bi'l-Maslahati'l-Mürsele*, Dâru Dımeşk, 1. Baskı, Dımeşk 1986.
- el-Feyruzâbâdî, el-Allâme el-Luğâvî Mecduddin Muhammed Ya'kub (ö. 817), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muessesetü'r-Risâle, yy 1994.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endulusî (ö.595), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, tahkik-ta'lik-dırase: eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid-eş-Şeyh Âdil Ahmed Abdulmarhûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, Lübnân 2010.
- İbn Kesir, el-Hâfız (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm I-VIII*, thk. Muhammed İbrâhîm Albana-Muhammed Ahmed Âşûr-Abdulaziz Ganîm, Kahraman, İstanbul 1992.
- İSAM, *İslâm İlmihâli I-II*, (İlmî Müşâvere ve Redaksiyon Heyeti), Divantaş, İstanbul 1999, II, 101
- Yusuf el-Karadavî, *İslâmîda Helal ve Haramlar*, çev. Ramazan Nazlı, IV. Baskı, Hilal Yayınları, İstanbul ty.
- el-Kâsânî, Alauddin Ebû bekr b Mes'ûd Ahmed el-Hanefî (ö.587/1191), *Bedâ'ûs-Senâi fi Tertibiş-Şerâi I-VII*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, yy 1986/1406, I, 116.
- Mâlik, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyeri Malik b Enes (ö.179/795), *Muvattâi'l-İmam Mâlik: Rivâyetu Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani I-III*, ta'lik ve thk: Takıyyüddin en-Nedvî, Dâru'l-Kâlem, Dımeşk 1432/2011, (Hadis no: 902), III, 418.
- Mâlik, Malik b. Enes b. Âmir el-Esbahî el-Medenî (ö.179/795), *el-Müdevvene I-IV*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmî, 1. Baskı, yy 1994/1415, I, 182, IV, 456.
- el-Merğînânî, Ali b. Ebî bekr b. Abdilcelil el-Fergânî Ebû'l-Hasen Burhanuddin (ö.593/1197), *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi I-IV*, Beyrût-Lubnân ty, I, 64-65.
- Mukatil, Ebu'l-Hasen Mukatil b. Süleyman b. Beşir (ö.150), *Tefsîru Mukatil b Süleymân*, thk: Abdullah Mahmûd Şehâta, Dâru İhyâit-Turâs, 1. Baskı, Beyrût 1423, I, 97, III, 89, IV, 222, 751.
- Müslim Ebû'l-Huseyn Müslim b el-Haccâc el-Kureşî en-Neysêbüri (ö.261), *Sahîhu Müslim I-V*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru'l-Hadis, 1. Baskı, Mısır 1412/1991, *Kitâbu'l-Libas ve'z-Zîne*, Hadis no: 2104, III, 1664.
- Nâsîf, eş-Şeyh Mansûr Ali, *et-Tâc el-Câmiu li'l-Usûl fi Ehâdisü'r-Rasûl I-III*, Derseâdet, İstanbul ty, Kitâbu'l-Libâs (*et-Tasvîr harâmun ve yemneu'l-Melâike*), II, 193.
- er-Râzî, eş-Şeyh el-İmâm Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir, *Muhtârûs-Sihâh*, İhrâc: Mektebetu Lübnan, Beyrût-Lübân 1995, 155.
- er-Râzî, Ebû Abdullah b. Umer b el-Hasen et-Teymî Fahrüddîn (ö.606/1210), *Mefâtihu'l-Gayb: et-Tefsîru'l-Kur'ân*, nşr. Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 3. Baskı, Beyrût 1420.
- es-Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b Muhammed b Ahmed b İbrâhîm (ö.373), *Uyûnu'l-Mesâil*, thk. salâhuddin en-Nêhî, nşr: Matbaatu Es'ad, Bağdad 1386, 381.
- es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehle Şemsu'l-Eimme (ö.483/1090) *el-Mebisât I-XXX*, Dâru'l-Marife, Beyrût 1993/1414, I, 210, XXIV, 46
- es-Seyyid, Cemaleddin Mustafa, *el-İstihân: buhûsun fıkhiyye ve usûliyye ve nahviyye ve felsefiyye*, Darü'l-Hâdi, Beyrut 2007/1428.
- eş-Şâtibî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ el-Lahmî el-Ğırnatî (ö.790/1388), *el-Muvâfakât fi Usûli'l-Şerîa*, thk: eş-Şeyh Ramazan İbrahim, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut-Lubnan 1999, I. cüz, 47-48.
- eş-Şeybânî, Muhammed b el-Hasen (ö.189/805), *el-Asl, I-XII*, thk ve dirâse: Mehmet Boynukalın, Dâru İbn Hazm, I. Baskı, Beyrût-Lübân 2012/1433, I, 184-185.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşadu'l Fuhul ila Tahkiki'l Hak min İlmî'l Usul*, Dımeşk 2000.
- et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b Yezid Ebû Ca'fer (ö.310), *Câmiu'l-Beyân fi Te'vil'l-Kur'ân I-XXIV*, thk: Ahmed Muhammed Şâkir, Muessesetü'r-Risâle, yy 2000/1420.

TDK, *Türkçe Sözlük*, 10. Baskı, Ankara 2005, s. 1653-1654.

et-Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b Muhammed b Seleme (ö.321), *Muhtasâru't-Tahâvî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, Lecne İhyâ'î'l-Meârifi'n-Nu'mânî, Kâhire 1340, 430-431.

....., *Şerhu Meâni'l-Âsâr (Hadislerle İslam Fıkhı)*, Kitabî, İstanbul 1430/2009, VII, 52-69.

Türcan, Talip, *İslam Hukuk Biliminde Hukuk Normu Kavramsal Analiz ve Geçerlilik Sorunu*, Ankara Okulu, Ankara 2003.

Türcan, Galip, *Kur'ân'da Ahiret İnancı*, Aziz Andaç, Ankara 2006.

Türcan, Selim, *İlk Dönem Kur'ân Tasavvuru ve Dönüşümü*, Ankara Okulu, Ankara 2010.

Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dinî Kur'ân Dili I-X*, Azîm, İstanbul ty.